

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Yüksek Lisans Tezi
TARİH ANABİLİM DALI
ESKİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

ASKLEPIOS KÜLTÜ İLE DÜŞLER VE TEDAVİ

Hilal ALTUN

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Hatice PALAZ ERDEMİR

Manisa 2019

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Yüksek Lisans Tezi
TARİH ANABİLİM DALI
ESKİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

ASKLEPIOS KÜLTÜ İLE DÜŞLER VE TEDAVİ

Hilal ALTUN

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Hatice PALAZ ERDEMİR

Manisa 2019

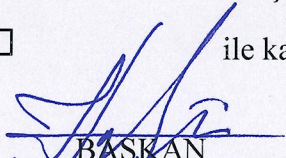
	T.C. MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu	FRYL-031
	YÜKSEK LİSANS EĞİTİMİ FORMLARI	Yayınlanma Tarihi	26/03/2018
		Revizyon No/Tarih	2/23/03/2018
		Sayfa	1/1
Tez Savunma Sınavı Tutanağı			

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

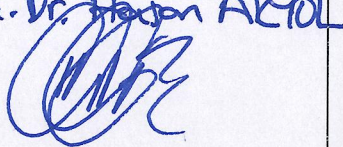
Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 28/05/2019 tarih ve 18/Ek30 sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Manisa Celal Bayar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin 9. Maddesi gereğince Enstitümüz Tarih Anabilim Dalı Tarih Yüksek Lisans Programı öğrencisi Hilal ALTUN'un "*Asklepios Kültü ile Düşler ve Tedavi*" Konulu tezi incelenmiş ve aday 27/06/2019 tarihinde saat 13.30'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra **10.5** dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI olduğuna OY BİRLİĞİ
DÜZELTME yapılmasına * OY ÇOKLUĞU
RED edilmesine ** ile karar verilmiştir.

BAŞKAN
Prof. Dr. Hatice P. ERDEMİR

ÜYE
Doç. Dr. Yaşarın Polat

ÜYE
Doç. Dr. Hasan AKTOL

Evet   **Hayır**

Tez, burs, ödül veya Teşvik programına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.

Tez, mutlaka basılmalıdır.

Tez, mevcut haliyle basılmalıdır.

Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.

Tez, basımı gereksizdir.

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir. İkinci tez savunma sınavında da başarısız olan öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir.

** Bu halde adayın Enstitü ile ilişkisi kesilir.

Hazırlayan
Enstitü Sekreteri

Onaylayan
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum "Asklepios Kültü İle Düşler ve Tedavi" adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere uygun olarak yazıldığını, bunun gereği olarak yararlandığım eserlerin atıf yapılarak kaynağının gösterildiğini beyan ederim.

.../.../20..

Hilal ALTUN

ÖZET

Hellen uygarlığının ilk dönemlerinde tıp uygulamalarının genellikle dinsel temele dayandığı görülmektedir. Muhtemelen sebebini bilemediği hastalıkları doğaüstü güçlerle açıklayan antik dönem insanları, hastalık ve sağlık hakkında bilime dayanan bir bilgiye sahip değildi.

Hellenler sağlık tanrısı Asklepios'un iyileştirici gücüne inanmaktaydı. Bu sebeple bu dönemde sağlık tanrısı adına kurulmuş olan yüzlerce tapınak bulunmaktadır. Bugünkü sağlık kuruluşlarının öncüleri diyebileceğimiz *Asklepieion*larda hastalara uygulanan tedavi doğaüstü özellikler taşımaktadır. Tedavinin en önemli özelliği hastanın düş uykusuna yatırılmasıdır. Düşle tedavi ise inancı güçlü olan bir toplumun göstergesidir.

Tanrı Asklepios adına kurularak hizmet vermiş ve MÖ V. yüzyıldan MS II. yüzyıla dek Hellenistik dünyanın en gözde tedavi merkezleri olan tapınaklardan en bilinenleri, Epidauros, Atina, Bergama, Kos, Delphi, Trikke *Asklepieion*larıdır. MÖ VI. yüzyıldan itibaren ise dönemin felsefi akımlarının da etkisiyle, Hellen tıbbında deneyim ve gözleme önem verilmeye başlandığı görülmektedir.

*Asklepieion*larda kutsal güçlerle ve onun yardımcıları din adamlarıyla iletişime geçen hastalara uygulanan tedavi yöntemleri, hastanın göreceği düşler temeline dayanmaktaydı. Bu tezin amacı, düşün oluşturduğu fiziki tedavinin ilk örneği olan Asklepios Kültü ile birlikte süregelen "tapınak tıbbı"nda uygulanmış düşle tedavi yöntemlerinin incelenmesidir. Bilimsel bir sentez için tapınak tıbbı zamanında yazılmış ve o zaman hakkında daha sonraları oluşturulmuş kaynaklarla birlikte hastalar tarafından Asklepios'a adanmış, ulaşılabilen sunulara dair kayıtlar değerlendirilmiştir.

ABSTRACT

In the early periods of ancient Greek civilization, medical practices are generally seen to be based on religious grounds. The ancient people, who probably don't have scientific knowledge of health and disease have linked the reason of illnesses that can't be explained except the one can be explained, with supernatural powers.

The vout majority ancient Greek people believe in the healing power of Asklepios, the god of healing, and there are hundreds of temples built in this period in the name of healing god. In this *asklepieion* that we can call the pioneers of today's health institutions, the treatment applied to the ill people carries supernatural features. The most important feature of treatment is that the patient is admitted to dream sleep and dream treatment is only a sign of strong community.

The most famous temples, which where founded in the name of god Asklepios, of the ancient Hellenistic world, which were the most favourite treatment centre from V. century B.C till II. century A.D, are Epidauros, Atina, Bergama, Kos, Delphi, Triikka *Asklepieion*. From the beginning of VI century B.C, in Greek medicine, it has been observed that the importance of experiment and observation has begun to be emphasized, and this process seems to be related to the philosophical movements of that period.

In *Asklepieion*, the treatment methods applied to the sick people, who communicate holy powers and their assistant priests, one based on the dreams that the patient will see. The purpose of this thesis is to research inventigate and evaluate the treatment methods applied in the continuing temple medicine along with Asklepios kult, which is formed by dream the first example of physical treatment. The sources which were written for a scientific synthesis in temple medicine time and composed about that time in late periods, were reached and at same time presentations left by the treated patients were analyzed.

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın amacı, Asklepios Kültü ile birlikte tapınak tıbbında uygulanmış, düşler aracılığıyla bildirilen ilahi yönlendirmelere dayanan tedavi yöntemlerinin incelenmesidir. Bugünkü sağlık kurumlarının öncüleri diyebileceğimiz, Hellenlerin sağlık tanrısı Asklepios adına kurulmuş tapınaklar olan *asklepieion*lar tıbbın gelişmesinde önemli bir role sahiptir.

Tezin ilk bölümünde, genel olarak antik medeniyetlerin düşlere, hastalık ve tedavi çerçevesinde tıbbı bakış açıları anlatılmıştır. İkinci bölümde, düşle tedavi bağlamında Asklepios Kültü, tedavinin temel özelliği olan düş uykusu ve düşlerle bildirilen tedavi yöntemleri incelenmiştir.

Tezimin danışmanlığını üstlenen, bu yolda bana her zaman destek olan saygıdeğer hocam Prof. Dr. Hatice PALAZ ERDEMİR'e teşekkür ederim. Tüm zamanlarda maddi ve manevi destekleriyle yanımda olan ailem, size teşekkürüm sonsuzdur.

Hilal ALTUN
Manisa, 2019

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	vii
ÖNSÖZ.....	viii
İÇİNDEKİLER	ix
EK LİSTESİ	x
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM.....	4
ANTİK ÇAĞ MEDENİYETLERİNDE DÜŞLER VE TIP ANLAYIŞI.....	4
1.1. Antik Çağda Düşler	4
1.2. Hellen ve Roma Medeniyetinde Düşler	10
1.3. Antik Çağda Tıp Anlayışı.....	17
1.4. Hellen ve Roma Medeniyetinde Tıp Anlayışı	23
II. BÖLÜM	30
DÜŞLE TEDAVİ BAĞLAMINDA ASKLEPİOS KÜLTÜ	30
2.1. Mitolojide Asklepios	30
2.2. Tedavi Bağlamında <i>Asklepieion</i>	34
2.3. <i>Asklepiad</i>	37
2.4. Hasta Kabul Süreci	38
2.5. Düş Uykusu	39
2.6. <i>Asklepyan</i> Tedavi Yöntemleri.....	41
2.6.1. Düşler ve Tedavi Örnekleri.....	43
2.6.2. Aristides ve Düşleri (<i>Hieroi Logo</i>)	46
SONUÇ.....	52
KAYNAKÇA	55
EK.....	60

EK LİSTESİ

Resim 1: Apollon ve Artemis

Resim 2: Apollon Tarafından Asklepios'un Koronis'in Karnından Çıkarılışı

Resim 3: Apollon Tarafından Asklepios'un Khiron'a teslim edilmesi

Resim 4: Asklepios'a Sunu

Resim 5: Asklepios'a Sunu

Resim 6: Asklepios'a Sunu

Resim 7: Asklepios'a Sunu

Resim 8: Asklepios'a Sunu

Resim 9: Asklepios'a Sunu

Resim 10: Asklepios'a Sunu

Resim 11: Asklepios'a Sunu

Resim 12: Yılanlı Sütun

Resim 13: Asklepios ve Telesphoros

Resim 14: *Hygieia*

Resim 15: Galen, Avicenna ve Hippokrates

GİRİŞ

Düşler, insanlık tarihinin başlangıcından bu yana daima merak edilmiştir. Günümüzde uykunun genel özelliklerinden biri olan düş görmek, uyku sırasında canlı, çarpıcı, görsel ve işitsel varsanılarla ortaya çıkan yaşantı¹; uyku sırasında denetimden bağımsız bir şekilde ortaya çıkan ruhsal varsanılar olarak tanımlanabilmektedir.²

Dünyada doğaüstü güçlerin hüküm sürdüğüne inanılan antik medeniyetlerde ise düşlerin, tanrılar tarafından gönderildiği ve geleceğe/bilinmeyene ilişkin bir mesaj içerdiği inancı ile önemli bir kehanet vasıtası olduğu kabul edilirdi. Antik dönem insanları gördükleri düşü, ilahi bir mesaj, geleceğin habercisi olarak algılamaları dışında hastaları sağlığına kavuşturmak amacıyla da kullanmışlardı. Bu bağlamda düşlerin tedavide kullanım alanına baktığımızda Asklepios Kültü'ne ulaşılmaktadır. Hellenler, Asklepios Kültü'yle birlikte bu tedavi sürecini bilinçli bir yönlendirme şeklinde kullanmışlardı.

Tapınak tıbbında belirli ritüelleri tamamlayan hastalar, din adamlarının olumlu telkinleriyle, tanrıdan gelen şifa öğütlerini alacaklarına ya da tanrının kendisi tarafından tedavi edileceklerine inanarak düş uykusuna yatarlardı. Kısaca hastanın düşüne gelen Asklepios, hastalığıyla ilgili tedaviyi kendisine uygular ya da tedavide uygulanacak yöntemleri ve ilaçları hastaya söylerdi. Hasta uyandığında iyileşmediğine inanıyorsa düşünüyü din adamlarına anlatır, onlar da düşleri yorumlayarak bu doğrultuda tedaviyi uygular.

19. yüzyılda, bir psikoterapi tekniği olan psikanalizi kuran Freud, hastayı konuşturarak aynı zamanda düşlerini değerlendirerek, bilinçaltına inmeyi ve sorunu teşhis etmeyi amaçlamıştı. Telkine yatkınlık gösteren bir trans hali olan hipnozla, tedavi sürecinde telkini kullanmıştı. Genel olarak, bilinçdışı etkileşimlerinden yararlanarak danışanın yaşamını olumsuz etkileyen sorunlarını fark etmesini sağlamaya ve bu sorunların kaynağına ulaşarak çözüm sürecine yardımcı olmaya çalışmıştır.

Freud'dan yüzlerce yıl önce tapınak tıbbında din adamları ile hastalar arasında benzer bir sürecin uygulanmış olduğunu söyleyebiliriz. Antikçağ'da da bilinçaltının gücü bilinen birşeydi ve bu gücün kullanılması tedavi sürecindeki ruhsal, fiziksel sonuçları etkileyebilmekteydi.

¹Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, "rüya", Ana Yayıncılık, XVIII, İstanbul, 2004, s. 591.

²Ahmet Cevizci, Felsefe Sözlüğü, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2002, s. 276.

Asklepios merkezleri, düşlerden aldığı şifa yöntemleriyle, deneysel bilime karşı inancı kullanarak antik dönem insanların hastalıklarla başa çıkmasına olanak sunmuştur.

Günümüzde kullanılmakta olan birçok doğal tedavi yönteminin ilk hastaneler kabul edilen *asklepieion*larda kullanıldığını görürüz. Bu tezde anlatılacak olan Asklepios tapınaklarında hastalara uygulanan tedavi yöntemlerinin, hastanın göreceği düşler aracılığıyla gelen ilahi yönlendirmelere dayanmakta olduğudur.

Neredeyse tüm dinlerde, kutsal metinlerde, eski medeniyetlerde ve ilkçağ insanının kainatı anlama, yorumlama çabalarının bir ürünü olan mitlerde, düş görme olgusuna sıkça rastlanmaktadır. Bu doğrultuda dinler, kültürler, birçok bilim dalı, düşleri anlamlandırarak açıklamaya çalışmıştır. Miladi ikinci bin yılın başlarında olduğumuz bugün bile düşlerin içeriğinin, nedenlerinin, işleyişinin tam olarak açıklanmasında varsayımlardan fazlasının söylenebilmesinin mümkün olamayacağı kanaatindeyim.

Tezin ilk bölümünde, genel olarak antik medeniyetlerde, konuyla bağlantısı bakımından Hellen ve Roma toplumlarında, düş görmeye, hastalığa ve tedaviye; düşlerin bu çerçevede nasıl kullanıldığına dair bakış açıları incelenmiştir.

Kehanet aracı olarak kabul edilmesiyle düşlerin, hemen hemen tüm toplumlarda hastalık ve tedavi süreçlerinde önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Konuyla ilişkisi bakımından kısaca Hellenlerde bilimsel tıbbı geçiş, *asklepyan* tedavi yöntemlerinin uygulanma süreçlerinin anlaşılabilmesi için açıklanmıştır.

İkinci bölümde, düşle tedavi bağlamında Asklepios Kültü ve tedavinin temel özelliği olan düş uykusuyla iyileşme süreçleri anlatılmıştır.

Bu çalışmada antik kaynaklardan, bu kaynakları inceleyen ve döneme dair sonraları oluşturulmuş modern kaynaklardan, aynı zamanda tedavi sonrası kutsal alandan ayrılırken hastalar tarafından Asklepios'a adanmış, ulaşılabilen teşekkür yazıtları ile sunulardan yararlanılmıştır.

Homeros'un *İlyada* ve *Odyseia*, Hesiodos'un *Theogony*, Euripides'un *Hecuba* ve *Iphigenia in Turus*, Platon'un *Timaios*, Aristoteles'in *De Divinatione Per Somnum*, Cicero'nun *De Divinatione*, Vergilius'un *Aeneas* adlı eserleri ile diğer antik kaynaklar düşlere dair dönemin düşüncelerinin anlaşılması bakımından incelenmiştir.

Roma hükümdarlarının hayatlarını anlatan ve düşlerinden de bahsetmiş olan Suetonius'un *De vita Caesarum* adlı eserinden, Plutarkhos'un ünlü Hellen ve Romalı isimlerin hayatlarını incelediği ve düşlerinden bahsettiği *Bioi Paralleloi* adlı eserinden yararlanılmıştır.

Homeros metinleri, Hellenlerin yaşamında düşlerin önemli bir yeri olduğunu göstermektedir. Hastalığın tanrılar tarafından bir ceza olarak gönderildiğine ve tedavinin yine tanrılardan geldiğine inanılan dinsel Hellen tıbbı dönemi için bir kaynak değerindedir.

MS II. yüzyılda Epidauros'u ziyaret etmiş olan Pausanias, Epidauros *asklepieionunun* görünümünden ve hastalar tarafından bırakılmış teşekkür tabletlerinden bahsederek Asklepios Kültü hakkında bilgiler aktarmıştır.

MS II. yüzyılda Batı Anadolu'da yaşamış bir hatip olan Aristides, Bergama'daki Asklepios tapınağında kaldığı iki yıl boyunca düşlerini not almıştır. Aristides'in anlattığına göre düşlerini not etme fikri, düşünde Asklepios tarafından kendisine söylenmiştir. Bu anılar Aristides'in hastalığının ve tedavi edici düşlerinin bir kaydı olarak, kültün tedavi süreçlerinin bilinmesinde döneme ait ilk elden bilgiler içermesi nedeniyle önemli bir kaynak değerindedir.

Yararlanılan diğer antik kaynaklarla birlikte konu ile ilgili modern kaynaklar (kitaplar, makaleler, yüksek lisans/doktora tezleri, çevrimiçi kaynaklar, ansiklopedi ve sözlük eserler) kaynakçada belirtilmiştir.

I. BÖLÜM

ANTİK ÇAĞ MEDENİYETLERİNDE DÜŞLER VE TIP ANLAYIŞI

1.1. Antik Çağda Düşler

Antik çağ medeniyetlerinde düşler, kehanet sisteminin bir parçasını oluşturmaktaydı. Antik Mısır toplumunda, tanrıların düşler aracılığıyla kimi zaman insanlara ilahi bir mesaj ya da bir uyarı verdiğine, kimi zaman ise kendilerine sorulan bir soruya karşılık verdiğine inanılmaktaydı. Düş yorumcuları, saray görevlileri arasında yer almakta ve “Gizli Şeylerin Ustaları” ya da “Büyü Kitaplığının Bilgili Adamları” olarak anılmaktaydı.³ Bilinen en eski düş yorum kitabı, MÖ 2000-1800 yıllarında Mısır’da 12. sülaleye ait olan papirüs üzerine yazılmış bir Mısır kitabıdır.⁴

Asurlular, kehanet vasıtası olarak düşlerin bir uzmanın doğru yorumlaması ile anlam bulacağına inanırlardı. Ninova şehrinin kalıntıları arasında, Asur hükümdarı Asurbanipal’in kitaplığına ait olan Babil düş tabletleri bulunmuştur. “Asur Düş Kitabı” adı verilen bu koleksiyon on bir tableten oluşmakta ve düş yorumcuları mesleklerinde bu düş tabletlerinden yararlanmaktaydı. Bunların birincisi ile sonuncusu, büyülere, yıkım ve hastalıkları önceden bildiren kötü düşlerin etkilerini yok etmeye yönelik ritüellere ayrılmıştı.⁵ Aynı zamanda uyuyan kişileri kötü düşlere karşı koruyacak ritüellere de yer verilmiştir.⁶

Sümerler, tanrıların isteklerini, gerçekleşecek olayları ve buna benzer durumları, düşler aracılığıyla dindar insanlara bildirdiklerine inanıyorlardı. Hükümdarlar ve din adamları önemli işler hakkında tanrıların onaylarını almak istediklerinde, tapınaktaki kutsal yatağa yatar, görecekları düşlere göre tanrıların o konu hakkındaki isteklerine dair çıkarımlarda bulunurlardı.⁷

Gudea Silindirleri olarak adlandırılan Sümer yazıtlarında, Lagaş hükümdarı Gudea’nın, tanrı Ningirsu’ya sunulmak üzere bir tapınak inşa etmesi konu edinilmiştir. Hükümdarlık yazıtları olan Gudea silindirleri, Lagaş hükümdarı Gudea

³Dönmez, “Eskiçağ İnsanının Düş Anlayışı”, İdol Arkeoloji ve Arkeologlar Derneği Dergisi 9, 2001, s. 41.

⁴H. Ş. Çoruh, Rüya Dünyamız, Kitapçılık Ticaret Limitet Şirketi Yayınları, İstanbul, 1968, s. 59.

⁵Florioti ve Eser, “Kutsal Kitaplar ve Mitolojik Kaynaklar Işığında Eski Yakınoğu’da Rüya Olgusu ve Algısı Üzerine”, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic 8/2, 2013, s. 83.

⁶Dönmez, s. 41, 42.

⁷Ötker, Sümerlilerin Dini İnanç ve Adetleri, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006, s. 84, 85.

tarafından tanrısı Ningirsu için yapılan tapınağın anısına MÖ yaklaşık 2125 yılında yazılmıştır.⁸

Gudea bu yazılarda, bir düş gördüğünü, bu düşü yorumlamada ana tanrıça Gatumduğ'a danıştığını, bu düş yolu ile tanrının isteğini öğrendiğini ve tanrısı için bir tapınak inşa etmesinin bildirildiğini anlatmaktadır.

Gudea'nın, ana tanrıça Gatumduğ'a düşünün yorumunu danışması;

“Anne, sana düşümü anlatayım. Düşümde, gövdesi göğü dolduran bir adam vardı, gövdesi dünyayı dolduran. Başındaki taç onun tanrı olduğunu gösteriyordu, yanında Gatumduğ kuşu vardı. Fırtınalar ayaklarının dibindeydi. Sağ ve solunda iki aslan yatıyordu. Bana kendisi için bir ev yapmamı emretti. Fakat kimdi bilmiyorum. O anda gün önümde doğdu. Bir kadın görüldü, kimdi, kim değildi? Bir elinde saf çivi tutuyordu, öteki elinde gök yıldızlarının sergilendiği çamur bir tablet. Kendinden geçmişti, aynı düşünülüşü gibi. Ve düşümde ikinci bir adam görüldü, bir savaşçı, elinde bir ev diagramı çizmiş olduğu bir lapis lazuli tablet tutuyordu. Bana bir karmaşa sunulmuş. Ve hükümdarın sağında yüklü bir merkep vardı.

Çobanım, dedi tanrıça, senin için düşünü okuyacağım. Gövdesi yeri ve göğü dolduran, tacı tanrılığını gösteren, sağında ve solunda iki aslan, yanında Gatumduğ kuşu duran adam, tanrı, kardeşim Ningirsu'dur. Sana emri, tapınağı Eninnu'yu inşa etmendir. Önünden yükselen güneş, senin koruyucu tanrın Ningizzida idi. Onun yılan formu, güneş gibi dünyadan yükselir. Çivi ve burçların tabletini elinde tutan, düşünülüşü gibi kendinden geçmiş olan kadın, kız kardeşim Nisaba idi, sana, tapınağı inşa etmen için uğurlu yıldızları gösteriyordu. İkinci, savaşçı, lapis lazuli tablet tutan adam, tanrı Nindub'du. Sana tapınağın tasarımını gösteriyordu. Ve yüklü hayvan, hükümdarın sağında duran, bu sendin, görevin için hazırlanıyordu”⁹

Sümerlerin Tufan destanında, tanrılar meclisinde tüm yaratılmışları yok etme kararının alınmasından hoşlanmayan bilgelik tanrısı Ea'nın, destanın başkahramanı olan Utanapiştım'e, tufan felaketinden bir kısım insanı kurtarabilmesi için bir gemi yapmasını ve böylelikle bu felaketten yanındakilerle birlikte kurtulabileceğini, bir düş aracılığıyla bildirdiği anlatılmaktadır.¹⁰

Sümerlerin Gilgameş destanında, tanrılar Uruk hükümdarı Gilgameş'a arkadaş olması için vahşiler tarafından yetiştirilen Enkidu'yu gönderdiklerini, düşlerle bildirmişlerdir.¹¹ Mitolojiye göre Gilgameş bu düşlerini yorumlamada bir tanrıça olan annesi Ninsun'dan yardım almıştır.

Destanın kötü durumda olan IV. tabletinde Gilgameş'ın üzücü iki düş gördüğü ve Enkidu'nun bu düşleri, Humbaba'ya karşı yaptıkları yolculuklarının

⁸Yığıtoğlu, “Antik Yakın Doğu Mitlerinde Tanrı”, Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi 1/1, 2012, s. 120.

⁹Florioti ve Eser, s. 78.

¹⁰Muazzez İlmiye Çığ, Gilgameş, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2000, s. 64, 65.

¹¹Muhammet Kuzubaş, “İlkellere Ait Anlatılarda Rüya Motifi”, Turkish Studies 2/1, 2007, s. 310.

başarılı geçeceği şeklinde yorumladığı anlatılmaktadır.¹² Gılgamış'ın gördüğü bu düşlerin ilahi bir uyarı niteliğinde olduğu ve geleceğe dair mesaj içerdiği anlaşılmaktadır.

Babil hükümdarı Nebukadnessar, gördüğü bir düşün yorumlanması için Babil'deki kahinlerden yardım istemiştir. Ancak düşünüy yorumlayabilen tek kişi, Nebukadnessar'ın MÖ 587'deki Kudüs kuşatması sonrası Babil'e getirilen, sürgündeki Yahudalı Daniel olmuştur. Hükümdar, Daniel'e "gördüğüm düşü ve ne anlama geldiğini bana söyleyebilir misin" diye sorar. Daniel şöyle yanıtlar;

"Hükümdarın açıklanmasını istediği gizi ne bir bilge, ne falcı, ne de sihirbaz açıklayabilir. Ama gökte gizleri açıklayan bir tanrı vardır. Gelecekte neler olacağını Hükümdar Nebukadnessar'a O bildirmiştir. Ey hükümdar, düşünde önünde duran büyük bir heykel gördün. Çok büyük ve olağanüstü parlaktı, görünüşü ürkütücüydü. Başı saf altından, göğsüyle kolları gümüşten, karnıyla kalçaları tunçtan, bacakları demirden, ayaklarının bir kesimi demirden, bir kesimi kildendi. Sen bakıyordun ki, bir taş insan eli değmeden kesilip heykelin demirden, kilden ayaklarına çarparak onları paramparça etti. Demir, kil, tunç, gümüş, altın aynı anda parçalandı, yazın harman yerindeki saman çöpleri gibi oldular. Derken bir rüzgâr çıktı, hiç iz bırakmadan hepsini alıp götürdü. Heykele çarpan taşsa büyük bir dağ oldu, bütün dünyayı doldurdu. Gördüğün düş buydu.

Sen, ey hükümdar, hükümdarların hükümdarısın. Göklerin tanrısı sana egemenlik, güç, kudret, yücelik verdi. İnsanoğullarını, yabanıl hayvanları, gökteki kuşları senin eline teslim etti. Seni hepsine egemen kıldı. Altından baş sensin. Senden sonra senden daha aşağı durumda başka bir hükümdarlık çıkacak. Sonra bütün dünyada egemenlik sürecek tunçtan üçüncü bir hükümdarlık çıkacak. Dördüncü hükümdarlık demir gibi güçlü olacak. Çünkü demir her şeyi kırıp ezer. Demir gibi tümünü kırıp parçalayacak. Ayaklarla parmakların bir kesiminin çömlekçi kilinden, bir kesiminin demirden olduğunu gördün, yani bölünmüş bir hükümdarlık olacak bu. Öyleyken onda demirin gücü de bulunacak, çünkü demiri kille karışık gördün. Ayak parmaklarının bir kesimi demirden, bir kesimi kilden olduğu gibi hükümdarlığın da bir bölümü güçlü, bir bölümü zayıf olacak. Demirin kille karışık olduğunu gördüğüne göre halklar evlilik bağıyla birbirleriyle karışacaklar ama, demirin kille karışmadığı gibi onlar da birbirine bağlı kalmayacaklar. Bu hükümdarlar döneminde göklerin tanrısı hiç yıkılmayacak, başka halkın eline geçmeyecek bir hükümdarlık kuracak. Bu hükümdarlık önceki hükümdarlıkları ezip yok edecek, kendisiyse sonsuza dek sürecek. İnsan eli değmeden dağdan kesilip gelen taşın demiri, tuncu, kili, gümüşü, altını parçaladığını gördün. Ulu tanrı bundan sonra neler olacağını hükümdara açıklamıştır. Düş gerçek, yorumu da güvenilirdir."¹³

Geç Babil dönemine ait olan ve halen British Museum'da sergilenen bir tablette, Kasit hükümdarlarından Kurigalzu'nun tanrı Bel'in tapınağında yapılan bir

¹²Florioti ve Eser, s. 80.

¹³Florioti ve Eser, s. 80, 81, 82.

arınma ritüelinin ardından, Esagila tapınağında uyuyarak düşünde tanrıdan bir mesaj almayı beklediğinden bahsedilmektedir.¹⁴

İlahi dinlerin kutsal metinlerinde, düşlerle ilgili ayetler bulunmakta ve peygamberlerin yaşantılarında düşlere değer verilmektedir.

Yahudilerin Talmud kitabında, düş yorumuna yer verilmiş ve yorumlanmayan düş okunmayan bir mektuba benzetilmiştir.¹⁵ II. yüzyılda kaleme alınmış olan bu kitap, yahudilerin düş yorumuna önem verdiğiinden, Hz. İsa döneminde Kudüs'te yirmi dört yorumcunun bulunduğuından söz etmektedir:¹⁶

“Kudüste yirmi dört düş yorumcusu vardır. Bir keresinde bir düş gördüm ve hepsine gittim ve hepsi farklı yorumlar söyledi ve hepsi gerçekleşti; bütün düşler ağız izler sözünü doğruladılar.”¹⁷

Talmud hahamları, bazı düşlerin kehanet özelliği taşıyabileceğini düşünmekteydiler.¹⁸ Sadık düşleri, peygamberliğin esas illetlerinden saymışlar, “düş, peygamberliğin altmışta biridir” ve “düş, peygamberliğin ham meyvesidir” ifadelerini kullanmışlardır.¹⁹ Tanah²⁰, ilahi bilgiyi elde etmede düş ile vahyi meşru bir yol kabul etmiştir.²¹

İncil'de de düşlerden bahsedilmektedir. Hristiyan teolojisinin düşle ilgili fikirlerinin oluşumunda etkili olan St. Thomas Aquinas, düşlerin ruhsal ihtiyaçlardan, uyku esnasındaki bedenin fiziksel ihtiyaçlarından, tanrı, melek ve şeytandan kaynaklandığını ileri sürmüştür.²²

Kur'an-ı Kerimde, Hz. İbrahim, Hz Yusuf ve Hz. Muhammed ile ilgili olan ayetlerde, haberci/mesajcı düşlerden bahsedildiği görülmektedir. Buna göre düşlerin, tanrı tarafından insanlara iletilen kimi zaman açık kimi zaman sembolik bir vizyonu temsil ettiği söylenebilir. İslam dininde, merak edilen bir olayda mana için istihare vasıtasıyla düşlere başvurmak yaygın bir inanıştır.

¹⁴Florioti ve Eser, s. 82.

¹⁵Berakoth, (Tr. Maurice Simon), In The Babylonian Talmud, vol. 1., Soncino Press, London, 1948, 55a, s. 337.

¹⁶Edgar Cayce, Rüyaların Dili, (Çev. Acar Doğangün), Arıtan Yayınevi, İstanbul, 1998, s. 16.

¹⁷Berakoth, (Tr. Maurice Simon), 55b, s.341.

¹⁸E. Fromm, Rüyalar, Masallar ve Mitoslar, (Çev. Aydın Arıtan ve Kaan Ökten), Arıtan Yayınları, İstanbul, 1990, s. 141, 142.

¹⁹Emine Taşdelen, Yahudilikte Nübüvvet, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2010, s. 63.

²⁰Tanah, Tevrat ve Zebur'u kapsayan Yahudi dininin kutsal kitabı.

²¹Ömer Faruk Harman, “Yahudilikte Peygamberlik ve Peygamberler”, İslam Tetkikleri Dergisi, 1995, IX/156, s. 137.

²²Çetin, “Jung Psikolojisinde Rüya”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 19/2, 2010, s. 259.

Firavun, kendisini rahatsız eden bir düşünce gördüğünde, Mısır'ın geleceği gören bilgelerini düşünüyü yorumlaması için yardımına çağırırdı. Firavun, yine gördüğü bir düşünce anlatmak için kahinleri çağırduğunda düşünce kimse açıklayamamış, sadece Hz Yusuf, "*Firavun'un iyiliği için ben değil tanrının kendisi cevaplayacaktır onu*" sözleriyle bu düşünce yorumlayabilmiştir.²³ Ayetlerden anlaşıldığı üzere Yusuf'a düşlerin yorumunun tanrı tarafından öğretildiği vurgulanmaktadır. Yusuf'un, firavunun düşünce yorumlamasına dair Kur'an'da yer alan ayetler:

"Zindandaki iki kişiden kurtulmuş olanı, nice zamandan sonra (Yusuflu) hatırladı ve, ben size onun yorumunu haber veririm, hemen beni (zindana) gönderin, dedi. (Zindana varınca), Yusuf! Ey doğru sözlü! Düşte yedi semiz ineği yedi zayıf ineğin yemesi, bir de yedi yeşil başakla diğer yedi kuru başak hakkında bize yorum yap. Ümid ederim ki (vereceğin bilgi ile) insanlara dönerim de onlar da (senin değerini) bilirler, dedi.

Yusuf dedi ki, yedi yıl adetinüz üzere ekin ekeceksiniz. Yiyeceğiniz az bir miktar hariç, biçtiklerinizi başağında bırakın. Sonra bunun ardından yedi kurak yıl gelecek, saklayacağınız az bir miktar hariç bu yıllar için biriktirdiklerinizi yiyip bitirecek. Sonra bunun ardından insanların yağmura kavuşacağı bir yıl gelecek. O zaman (bol rızka kavuşup) şıra ve yağ sıkacaklar."²⁴

Tarihi bilgiler, Mısır'da böyle bir dönemin gerçekten yaşandığını ortaya koymaktadır.

Antik medeniyetlerde genellikle düşlere ilahi bir mesaj olduğu kabul edilerek geleceği şekillendirebilmek adına belirli manalar yüklendiği, yani kehanet vasıtası olarak inanıldığı görülmektedir.

Çağdaş zamanın düşler hakkındaki görüşlerine bakıldığında düşünce kuramcılarının iki önemli isim dikkat çekmektedir, Sigmund Freud (1856-1939) ve Carl Gustav Jung (1870-1937). Bir dönem birlikte çalışan bu iki isim arasındaki ilk anlaşmazlığın bir düşünce analizi konusunda başladığı söylenmektedir.²⁵

Freud'un psikanalizine göre düşler, bilinçaltına itilmiş daha çok libido kaynaklı isteklerin tatmin olması adına uykuda sembollerle açığa çıkmasıdır. İnsanlar gün boyunca yaptıkları ve uyanıkken ilgilendikleri şeyleri düşlerinde görmektedir.²⁶ Bu sebeple Freud, kişiliği analiz etmek için düşlerden de yararlanmaktaydı.

²³Fromm, s. 130, 131.

²⁴Kur'an-ı Kerim, Yusuf 12, 45, 46, 47, 48, 49.

²⁵Stevens, Jung, (Çev. Ayda Çayır), Kaknüs Yayınları, İstanbul, 1999, s. 10-11.

²⁶Sigmund Freud, Düşlerin Yorumu I, (Çev. Emre Kapkın), Payel Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1996, s. 92.

Aynı zamanda iç organların belirgin hastalıklarının düşlerin başlatıcısı olabileceğinden; kalp ve akciğer hastalıklarında anksiyete düşlerinin sıklıkla görüldüğünden bahsetmiştir.²⁷

Jung'a göre düşler, arzu ve isteklerin yanı sıra korkuları, fantezileri, hatıraları, geleceğe dair beklentileri, telepatik vizyonları, kehanetleri ve ilahi mesajları içerebilmektedir.²⁸

Jung'un düş kuramının ana kavramları kişisel bilinçdışı, kolektif bilinçdışı ve arketipten oluşmaktadır.²⁹ Düşün kaynağı bilinçdışıdır. Bilinçdışında bulunan arketipler düşte sembollere dönüşerek ortaya çıkarlar ve düşleri yorumlayabilmek için bu sembollerin anlamlarını bilmek gerekir. Kişiler, şahsi bilinçaltıları kadar insanlık tarihinin başlangıcından bu yana var olmuş tüm toplumların bilinçaltısında biriken bilgi ve deneyimlerin de etkisi altındadır.³⁰

Jung'a göre düşlerin en önemli özelliği dengeleyici olmasıdır. Bilinç ve bilinçdışı arasındaki denge bozulduğunda düşler aracılığıyla bireye hissettirilerek tekrar denge sağlanmaktadır.³¹

Düşlerin diğer bir özelliği gelecekle ilgili bilgiler taşımasıdır.³² Düşler gelecekle ilgili sadece bir tahmin olmayıp vizyonlar da sunmaktadır. Jung bunları gelecekte yaşanacak olayların mesajcısı olarak kabul etmektedir.³³ Ona göre düşler bilinç dışının bilgeliğini barındırmaktadır.³⁴

---

²⁷Freud, s. 87.

²⁸Carl Gustav Jung, *Modern Man in Search of Soul*, Horcourt Brace and World, New York, 1933, s. 11.

²⁹Çetin, s. 255.

³⁰Jung'un kolektif bilinçaltı kavramı.

³¹Çetin, s. 249.

³²Fordham Frieda, *Jung Psikolojisinin Anahatları*, (Çev. Aslan Yalçınar), Say Yayınları, İstanbul, 1983, s. 144, 145.

³³Moorcroft, *Understanding Sleep and Dreaming*, Springer Science Business Media, U.S.A., 2005, s. 177.

³⁴Fromm, s. 103.

1.2. Hellen ve Roma Medeniyetinde Düşler

Hellen yaşamının her alanında düşlerin etkili olduğunu söyleyebiliriz. Homeros (MÖ 9 yüzyıl)'un *Odysseia*'sında düşler, ölülerin ikamet ettikleri yerin çok yakınındaki düşsel bir coğrafyada geçmektedir. Bu düş ülkesi gerçek dünyayı çevreleyen mitolojik nehir *Okenos*'un ötesinde bulunmaktadır:

“...Götürüyordu onları *Hermesias* nemli yollardan. *Okenaos*'un akışını izleyip vardılar *Ak Kayaya*, *Güneş'in Kapılarını* geçtiler ve *Düşler Ülkesi*'ni, ve *Asfodel Çayırı*'na ulaştılar az sonra, orda kalır ruhlar, geçmiş göçmüşlerin görüntüleri.”³⁵

Önemli ve önemsiz olmak üzere iki türlü düş olduğuna inanılırdı. Homeros'un düş ülkesinin giriş kapıları vardır, gerçek düşlerin boynuzlu, aldatıcı düşlerin ise fildişi kapılardan geldiği betimlenir:

“Boş görüntüdür düşler konuğum, yorumu zor, üstelik insanların yordduğu gibi de çıkmaz çoğu. Özsüz ve güçsüz düşler bize iki kapıdan gelir, kapının biri boynuzdandır, diğeri fildişinden. Boştur fildişi kapıdan sızıp gelen düşler, laf kalabalığı gibi ufalamıp uçarlar havada, cilalı boynuz kapısından gelenlerse aldatmazlar, düşü gören kimse, bildirirler ona gerçeği.”³⁶

Bu temel düşlerin alt türlerini, anlamı kestirilebilir düşler ve anlamı kestirilemez düşler oluşturmaktadır. Anlamı kestirilebilir düşlerin alt bölümlerini, *enhyponia* (uykuda görülenler) ve *phantasmata* (uykulu durum ile uyanık durum arasında beliren çarpık imgeler) oluşturmaktadır. Anlamı kestirilemez düşlerin alt bölümlerini ise *oneiroi* (simgesel yorum gerektiren düşler), *horamata* (kâhin düşleri) ile *khrematismata* (tanrı uyarısı) oluşturmaktadır.³⁷

Homeros'ta “bir uyarı, mesaj ya da emirin bildirilmesine aracılık eden düşlerde” tanrılar düş görenin yakınlarının ya da arkadaşlarının kılığına bürünürlerdi. Penelope'nin ve Akhilleus'un düşlerinde bunu görmekteyiz.

Odysseia'da Penelope, babası Odysseus'tan haber almak için Ithaka'yı terk eden oğlu Telemakhos'un durumundan endişe duyduğu bir zamanda uykuya dalarak bir düş görür:

“O sırada bir şeyler düşündü gök gözlü *Athene*: Bir görüntü yaptı, benzetti bedenini kadına, ulu yürekli *İkaros*'un kızı *İphitime*'nin tıpkısına, *Eumelos*'la evli, *Pherai*'de oturan bir kadındı o. Tanrısız *Odysseus*'un evine gönderdi *Athene* onu, bir son versin diye gönderdi ağlayıp dövünen

³⁵Homeros, *Odysseia*, (Çev. A. Erhat - A. Kadir), Can Yayınları, 21. Baskı, İstanbul, 2008, s. 375.

³⁶Homeros, *Odysseia*, s. 327.

³⁷Dönmez, s. 42.

*Penelope'nin hıçkırık ve gözyaşlarına. Girdi odaya süzülüp mandal kayışından içeri, durdu başında, ona dedi ki: "Uyur musun, Penelope, kaygılar içinde bir yürekle? Mutlu tanrılar razı değil senin ağlamana, üzülmene, dönecek oğlun yolculuktan sağ salım. Tanrılara karşı senin hiçbir günahın yok."*³⁸

Homeros'un *Ilyada*'sında da benzer bir düşsel durum anlatılır; Akhilleus Hellen kuvvetlerinin komutanı Agamemnon'un kendisine yaptığı bir haksızlıktan dolayı üzüntüye kapılmıştı ve Akhilleus'un isteğiyle annesi tanrıça Thetis, Zeus'tan yardım istemişti. Tanrı Zeus, Thetis'i hoşnut etmek için Agamemnon'a gönderdiği yalancı düşte, Nestor kılığında bürünmüş olarak Agamemnon'a uyurken yaklaşmakta ve ona çabuk eyleme geçmesi durumunda *Troiya*'yı alacağını bildirmektedir.³⁹

Homeros'ta uykuda görülen düşe dair örnek olarak, Akhilleus'un ölen arkadaşı Patroklos için verilen yemekten sonra uykuya daldığında, öldürülen arkadaşı Patroklos'un ruhuyla konuşması söylenebilir:

"Uyurken geldi zavallı Patroklos'un ruhu, herşeyi benziyordu ona, güzel gözleri, sesi, boyu posu, gene o rubaları giymişti sırtına, durdu Akhilleus'un başı ucunda, dedi ki: uyuyorsun demek, Akhilleus, beni unuttun gitti. Umursardın ben yaşarken, şimdi umursamaz oldun. Durma, çabuk göm de, gireyim Hades kapılarından, ruhlar var burada, göçmüşlerin belirtileri giremem içeriye, uzağa sürerler beni, ırmağı geçip bir türlü karışmam aralarına, boşuna dolanırım Hades'in geniş kapılı evi önünde, boşuna..."

*Akhilleus Patroklos'un ruhuna yanıt verir; ...uzattı dost ellerini ama hiçbir şey tutamadı eliyle, ruh kaçmıştı bir duman gibi, yerin altına ışık çala çala. Akhilleus şaşkın şaşkın fırladı ayağa, çırpıttı ellerini, söyledi şu acıklı sözleri; bir şeyler var insandan Hades ülkesinde bile, içinde can yoksa bile, bir ruh var, bir gölge. Bütün gece talihsiz Patroklos'un ruhu başımın ucunda inledi durdu, yapacağımı sayıyordu bir bir bana, Patroklos'a ne de çok benziyordu."*⁴⁰

Hesiodos (MÖ 8. Yüzyıl) *Theogony*'de düşleri, gecenin çocukları olarak karanlık, ürkütücü bir betimlemeyle anlatmıştır; "*Gece, kin dolu Yıkım'ı ve Kara Hayalet'i ve Ölüm'ü doğurdu ve aynı zamanda Uyku'yu ve Düşler soyunu doğurdu.*"⁴¹

Euripides (MÖ 480 – MÖ 406), *Hecuba* adlı oyununda düşmüş Troyalı kraliçe Hecuba'nın iki oğlunun ölümlerini haber veren bir düş anlatmaktadır:

"Nasıl bir görüntü yükseliyor, ne tür bir şiddet karanlığa süzülüp gidiyor? Ey tanrıça Toprak (potnia Chthon), gölgeli kanatları yarasa gibi titreşen havayı

³⁸Homeros, *Odysseia*, s. 107.

³⁹Dona Rosenberg, Dünya Mitolojisi/Büyük Destan ve Söylenceler Antolojisi, (Çev. K. Akten, E. Cengiz, A. U. Cüce, K. Emiroğlu, T. Kenanoğlu, T. Kocayiğit, E. Kuzhan, B. Odabaşı), İmge Kitabevi, 3. Baskı, 2003, s. 100.

⁴⁰Homeros. *Ilyada*, (Çev. A. Erhat - A. Kadir), Can Yayınları, 24. Baskı, İstanbul, 2008, s. 491, 492.

⁴¹Hesiodos, *Theogony*, (Tr. Norman O. Brown), Bobbs-Merrill Company, Indianapolis, 1953, s. 59.

*bulandıran düşlerin rahmi! Geceyi yaran korkuyu, gördüğüm düşü yok et, çocuklarımın, Thrace'deki oğlum Polydorus, kızım Polyxena'nın hayaletlerini! Geri çağır bu korku görüntülerini!”*⁴²

Burada düşleri, Homeros'ta anlatılandan daha karanlık, korkutucu bir şekilde toprağın çocukları olarak betimleyen Euripides, başka bir anlatıda düşlerin doğum nedeni olarak Cthon'dan bahsetmiştir:

*“Ancak Toprak, kendi kızı Themis için kehanet sunağını kurtarmak istemişti, ve öfkeyle insanlara gerçeği önceden anlatacak gecenin kahinleri olacak düşler güruhunu doğurdu.”*⁴³

Platon (MÖ 427-MÖ 347), düşlerin olabilecekleri önceden bildirebileceğini kabul ederek kehanet özelliklerinden bahsetmiştir:

*“Gerçekten her anlamda akli başında bir insanın geleceği görme gücünün yüksek olması beklenemez. Bunun için ya akıl gücünü sınırlayan uyku durumunda olmak ya da hastalık ya da başka bir nedenle akıl sağlığını kaybetmek gerekir. Düş görürken ya da uyanırken geleceği görme becerisiyle söylenen çeşitli sözleri düşünmek, onlar hakkında düşünmek ya da görülen düşleri akıl yoluyla denetimden geçirmek, bu tür şeylerin daha sonra yaşanacak olaylara iyi ya da kötü etki edeceğini ya da kime ne haber getirdiğini kavramak gibi şeyler insanlara düşen bir şeydir.”*⁴⁴

Aristoteles (MÖ 384-MÖ 322), düşlerin doğasını eserlerinde incelemiştir. *De Divinatione Per Somnum* adlı eserinde, geleneksel Hellen inancından farklı olarak düşlerin bir kehanet vasıtası olarak kabul edilemeyeceğini, çoğunun rastlantı sonucu oluştuğunu ve herhangi bir anlam taşımadığını belirtmektedir.⁴⁵

Düşlerin geleceği bildirdiği inancına karşı çıkan düşünürlerden biri olan Epikuros (MÖ 341-MÖ 271), fiziki dünyaya tanrıların karışmadığı, burada olanların doğal nedenlerden kaynaklandığı görüşündedir.⁴⁶

Lucian (II. yüzyıl)'ın mizahi bir metin olan *A True Story*'si, Homeros'un düşler dünyasına benzer bir şekilde düş kapılarından bahsetmekte ve düşler kentinin tasvirini yapmaktadır:

“Ada tamamen tek kuş türü olan yarasa sürülerinin uçtuğu çok uzun haşhaş çiçeği ve adamotu ormanıdır. Yanında Geceyolu

⁴²Euripides, *Hecuba*, Text in Euripides I, (Ed. and Tr. Arthur S. Way) Cambridge University Press, Cambridge, 1966, s. 252.

⁴³Euripides, *Iphigenia in Turus*, Text in Euripides II, (Ed. and Tr. Arthur S. Way) Harvard University Press, Cambridge, 1965, s. 390.

⁴⁴Platon, *Timaios*, (Çev. Furkan Akderin), Say Yayınları, İstanbul, 2015, s. 90.

⁴⁵Aristoteles, *De Divinatione Per Somnum*, The Works of Aristotle, (Translated into English Under The Editorship of W. D. Ross), Vol. III “Parva Naturalia” (by J.I. Beare and G.R.T. Ross), Clarendon Press, Oxford, 1931, s. 393.

⁴⁶Dönmez, s. 43, 44.

Irmağı akar ve kapılarında Uykulu zaman ve Bütüncege pınarları vardır. Kent duvarları yüksektir ve gökkuşağınca parlak şekilde boyanmıştır. Homeros'un dediğı gibi iki değil dört kapısı vardır. Bir demir ve bir seramik kapı Mahur Çimenliğine açılır; bize kabusların ve cinayet ve şiddet düşlerinin bunlardan çıktığı söylendi. Diğer ikisi de su kıyısına ve denizine açılır, biri boynuzdandır ve bizim de girdiğimiz kapı fildişinden.”⁴⁷

Aynı metinde kişiselleştirilen düşler fiziksel görünüşleriyle betimlenmiştir:

“Düşlerde hiçbir karakter, ne karakter ne de görünüş olarak diğeriyle aynıdır. Kimileri iyi bir karaktere ve güzel bir fiziğe sahip olup uzun boyludur, kimileri kısa boylu ve çirkindir, kimileri altındandır, kimileri de yavan ve ucuz. Kanatlı, tuhaf düşler olduğu gibi krallar, kraliçeler, tanrılar gibi giyinmiş, karnavala gidiyormuşçasına düşler de vardır. Çoğunu tanıyorduk çünkü çok önceleri görmüştük. Bunlar garip görünebilir ama yaklaştılar ve eski dostlar gibi bizi selamladılar, sonra bizi evlerine çağırdılar, bizi uyutarak bize en sıcak ve en cömert konukseverliği sundular...”⁴⁸

Artemidorus (II. Yüzyıl), *Oneirocritica* adlı eserinde türlerine göre düşleri sınıflandırmıştır. Anlamalı (*oneiros*, geleceğe dair haber veren) ve anlamsız (*enupnion*, kehanet özelliğı olmayan sıradan) temel düşler olmak üzere bu düşleri alt türleriyle birlikte (anlamı açık, simgesel anlatımlı vb. düşler) ayrıntılı bir sınıflandırma sistemiyle anlatmıştır.⁴⁹

Ünlü Hellen hekim Hippokrates (MÖ 460-MÖ 370) düşlerin, ortaya çıkmamış fiziksel hastalıkların bir göstergesi olduğunu ileri sürmüş, düşlere bedeni yönden bir işaret olarak önem vermiştir.⁵⁰

Asklepios kültü ile birlikte Hellenlerde düş görmenin tedavideki yeriyle ilgili süreç sonraki bölümlerde anlatılacaktır.

Efes'te yaşamış olan filozof Herakleitos (MÖ 535-MÖ 475), *sibyl* kadın bilicilerinin kehanetlerinin bin yıla ulaştığından söz etmiştir.⁵¹ *Sibyl* (*Sibylla*) ismi aslında bir kahinler grubunu nitelemektedir. Lactanius (MS III. yüzyıl) on *Sibyl* ismi olduğundan söz ederek bu kahinleri yaşadıkları yerlere göre, Pers, Libya, Delphi, Kimmer, Erythrae, Sisam, Cumae, Hellespont, Phryg ve Tiburtine'li olarak adlandırmıştı.⁵²

⁴⁷Lucian, *A True Story*, (Tr. Lionel Casson), In *Selected Satires of Lucian*, W. W. Norton, New York, 1962, 1.4, s. 15.

⁴⁸Lucian, (Tr. Lionel Casson), 2.34, s. 47, 48.

⁴⁹Artemidorus. *Oneirocritica*, (Ed. Roger Pack), B. G. Teubner, Leipzig, 1963, s. 238, 241.

⁵⁰Patricia Telesco, *Düşlerin Dili*, (Çev. Feyza Karagöz), E Yayınları, İstanbul, 1999, s. 9, 15.

⁵¹Sevil Çonka, *Kadın Kâhinler Sibyller*, 2017, <https://sevilconka.com/>, (26.11.2018).

⁵²Sevil Çonka, *Kadın Kâhinler Sibyller*, 2017, <https://sevilconka.com/>, (26.11.2018).

Antik kaynaklara göre *Sibyl* kehanetlerinin yazılı olduğu kitaplar, Roma'nın Etrüsk hükümdarlarından Tarquinius Superbus zamanında Roma'ya getirilmişti.⁵³ Romalıların birçok durum için *Sibyl* bilicilerine başvurdukları anlaşılmaktadır.

Kartacalılar ile gerçekleştirilen II. Pön Savaşı sırasında, Roma'nın galip gelmesi için *Sibyl* kahinlerine danışılmıştı. Kahinler, Kybele'nin (Magna Mater) tapınımının Roma'ya getirilmesi halinde zaferin Romalıların olacağı kehanetinde bulunmuşlardı.⁵⁴ MÖ 293 senesinde halk arasında yayılan bir veba salgını sonrasında yine *Sibyl* kitaplarına danışılmasıyla, Hellen sağlık tanrısı Asklepios Roma'ya çağrılmış ve iki sene sonra Tiber nehri üzerinde bulunan bir adadaki tapınağa yerleştirilmişti.⁵⁵ Birçok durum için başvurulmuş *Sibyl* kehanetlerinin önerileriyle Roma'ya getirilen Asklepios kültü, Romalıların yaşamında yeni bir tapınım benimsemelerini sağlamış ve tedavi edici bir *asklepyan* yöntemi olarak düşleri etkin kılmıştı.

Romalıların sahip oldukları düşlere dair görüşlerin daha çok Hellen etkisi ile olduğu anlaşılmaktadır. Vergilius (MÖ 70-MÖ 19), Homeros'taki gibi düşlerin konumundan ve düş kapılarından söz etmiştir:

*“Uyku'nun kapısı vardır ki birinin boynuz olduğu ve buradan gerçek gölgelere (veriş umbris) hazır bir çıkış verildiği söylenir; diğeri cilalanmış fildişinin pırlantısıyla parlar ancak yanlış düşlerdir (falsa insomnia) içinden gölgelerin göğe gönderildiği.”*⁵⁶

Vergilius, *Aeneas* adlı eserinin birçok bölümünde doğaüstü yardımlardan söz etmektedir. Bu yardımlar genellikle düşlerle bildirilmiştir; Girit'e yerleşmek yerine yolculuğa devam edilmesi kararı, Aeneas'ın düşüne giren Apollon'un gitmeleri gereken toprakları ona açıklamasıyla alınmıştır. Aynı eserde Dido'nun düşlerinden de bahsedilmektedir; uykusunda gömülmemiş kocasının hayali yaklaşarak saraydaki gizli cinayeti anlatmış ve yolculukta yardımcı olsun diye toprağa saklanmış altın, gümüşten oluşan eski hazineleri ona açıklamıştır.⁵⁷

M. Tullius Cicero (MÖ 106-MÖ 43), Aristotelyen bir bakış açısıyla, düşü ilahi kaynaklı değil doğal bir olgu olarak açıklamış, aynı düşün birçok karşıt yorumu

---

⁵³Ömer Çapar, Roma Tarihinde Magna Mater (Kybele) Tapınımı, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, 29/1-4, 1978, s.171.

⁵⁴Çapar, s. 173.

⁵⁵Çapar, s. 172.

⁵⁶Patricia Cox Miller, Geç Antikçağda Düş Görme, (Çev. Medet Yolal), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2015, s. 53.

⁵⁷Vergilius, *Aeneas*, (Çev. Oktay Akşit), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1965, s. 30.

olabileceğinden düş yorumculuğunu eleştirmiştir. Ancak bazı düşlerden hastanın sağlığına ilişkin, bedeninin durumuna dair belirtiler elde edilebileceğinden de söz etmiştir.⁵⁸ Cicero düşlere dair görüşlerini:

*“Doğayla, asla hareketsiz kalmayan ve asla tahrik ya da devinim ya da diğeri olmaksızın bulunması yüzünden ruh etkinliğinin özünü kastediyorum. Bedenin bitkinliği yüzünden ne elini kolunu ne de duyuları kullanabilir, Aristoteles’in dediği gibi ruhun uyanırken yaptığı ve düşündüğü şeylerin kalıntılarından yükselen çeşitli ve belirsiz görüntülerin içine dolar. Bazen kafa karışıklığından tuhaf düşler ortaya çıkar”*⁵⁹ sözleriyle ifade etmiştir.

Lucretius (MÖ 95-MÖ 51), *De Rerum Natura* adlı eserinde günlük yaşamda bizi meşgul eden, en çok ilgimizi çeken konuların düşlerimizde yer aldığından bahsetmektedir.⁶⁰ Lucretius bu düşünceleriyle, Freud’un görüşlerini hatırlatmaktadır.

Roma’lı yazar Suetonius’un (69-126) anlatımına göre, Caesar, Hispania Ulterior’a *quaestor* olarak atanıp Gades’e geldiğinde, Herakles tapınağında Büyük İskender’in heykelini görünce onun gibi olmadığı için üzülmüştür. Ertesi gece düşünde öz annesiyle birlikte olduğunu görmüş, ve bu düşünde anne herkesin annesi sayılan toprak olarak yeryüzünde sınırsız güç elde edeceğinin önceden bildirilmesi olarak yorumlanmıştır.⁶¹

Augustus’un doğumuyla ilgili düşlerin kaydı bulunmaktadır. Augustus’u doğurmadan önce Atia düşünde, *“iç organlarının yıldızlara taşındığını, oradan da tüm yeryüzüne ve gökyüzüne yayıldığını”* görmüştü. Augustus’un babası Octavius ise düşünde, *“Atia’nın rahminden parlak bir güneş doğduğunu”* görmüştü.⁶² Bu düşler, Augustus’un Caesar gibi genç yaşında büyük başarılar kazanacağı şeklinde yorumlanmıştır.

Galba’ya düşleri aracılığıyla tanrının ona mesaj gönderdiği düşünülmektedir,

*“Erkeklik giysisini giydikten sonra Galba şöyle bir düş gördü; Fortuna (Talih tanrıçası) ona kapısının önünde beklemekten sıkıldığını ve hemen içeri kabul edilmezse, karşısına ilk çıkanın ganimeti olacağını söylüyordu. Uyandığında, salonun kapısını açtıktan sonra, eşiğe yakın bir yerde Talih tanrıçasının yarım metreden daha büyük bronz bir heykelini buldu. Bunu genelde yaz aylarını geçirdiği Tusculum’a dek kucağında taşıdı ve evinin bir odasında onu Tanrı’ya adadı. Sonra onu aylık kurban törenleriyle ve yıllık gece nöbetiyle onurlandırdı.”*⁶³

⁵⁸Cicero, *De Divinatione*, 2 vols., (Ed. A. S. Pease), Arno Press, New York, 1979, s. 554, 555, 572.

⁵⁹Miller, s. 82.

⁶⁰Lucretius, Evrenin Yapısı (*De Rerum Natura*), (Çev. Turgut Uyar ve Tomris Uyar), Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1974, s. 159.

⁶¹Suetoniuss, On İki Caesar’ın Yaşamı, (Çev. Fafo Telatar ve Gül Özaktürk), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2008, s. VII.

⁶²Suetonius, s. XCIV.

⁶³Kayapınar, “Propaganda ve İnanç: De Vita Duodecim Caesarum”, Tad 34/57, 2015, s. 75.

Vespasianus'un hükümdarlığı öncesinde ilahi bir mesaj sayılan düşünde gördükleri, "*Akaia'da Nero'nun bir dışının çekilmesinin kendisi ve ailesi için mutlu geleceğin başlangıcı olacağını görmüş, ertesi gün de bir doktor evin girişinde yeni çekilmiş bir diş göstermiştir.*"⁶⁴ şeklindedir.

Ölümünün bildirildiği düş ise, "*Bir gün düşünde Palatium tepesindeki evinin girişinin orta yerinde dengede bir terazi gördüğü söylenir, bir kefesinde Claudius ve Nero, öbüründe kendisi ve oğulları duruyordu. Her iki taraf da birbirlerine eşit süreyle imparatorluk yaptılar.*"⁶⁵ şeklinde ifade edilmiştir.

Hellas'lı Plutarkhos'un (46-120), etik açıdan değerlendirdiği karakter anlatımlarında düşlerden bahsettiği görülmektedir. *Bioi Paralleloi*'da, Philippos ve Olympias'ın evlilikleri gerçekleşmeden önceki gece Olympias düşünde, "*önce bir gök gürültüsü duymuş, sonrasında midesine bir yıldırım düştüğünü, yıldırımın açtığı yaradan büyük bir ateş saçıldığını ve bunun birçok parçaya ayrılarak dört bir yana yayıldığını*" görmüştü. Philippos da evlendikleri gece düşünde, "*karısının midesine mühür bastığını, mühürün bıraktığı izde de bir aslan resmi olduğunu*" görmüştü.

Falcılar düşü kötüye yormuş, hükümdarın evlilikleri boyunca karısını kontrol altında tutması gerektiğini söylemişlerdi. Sadece Telmessoslu Aristandros düşü farklı şekilde yorumlayarak, "*kadının hamile olduğunu çünkü içi boş olan bir şeyin mühürlenemeyeceğini, aslan resminin ise doğacak çocuğun bir aslan kadar cesur olacağını gösterdiğini*" söylemiştir.⁶⁶

Plutarkhos yine bu eserinde Gracchus (MÖ II. Yüzyıl) kardeşleri anlatımında, Gaius'un politikadan uzak durmaya çalıştığı sırada kardeşi Tiberius'u düşünde gördüğünü ve ona "*Gaius, neden gecikiyorsun? Halkın mutluluğu için politikayla uğraşmak, ikimizin de aynı hayata ve aynı ölüme sahip olmamız alın yazımızdır.*" sözlerini söylediğini, hatip Cicero'nun ifade ettiğinden bahsetmektedir.⁶⁷

Antik çağda düş yorumcuları genellikle düşlerin kaynağını ilahi kabul ederek daha çok düş imgelerinin ne bildirdiğini yorumlamakla ilgilenmişlerdir.

Düş gören kişiye özel olduğundan görülüp görülmediği doğruluğu kanıtlanamayacak bir durumdur, önemli olan düşün nasıl yorumlandığıdır. Düşü

---

⁶⁴Suetonius, s. V.

⁶⁵Suetonius, s. XXV.

⁶⁶Plutarkhos, Paralel Yaşamlar (*Bioi Paralleloi*), İskender – Caesar, (Çev. Furkan Akderin), Alfa Yayınları, 2007, s. 2.

⁶⁷Plutarkhos, Paralel Yaşamlar (*Bioi Paralleloi*), Gracchus Kardeşler, (Çev. Sema Sandalcı), Belge Yayınları, 2001, s. 63.

gören kişi kendi istekleri doğrultusunda yorumlayıcıların yorum yapmalarını sağlayabilir, yani düşünce yorumları çıkarılara hizmet edebilir.

Özellikle yöneticilerin yönetim hakkını elde etmeden önce çoğu kez doğumlarında ortaya çıkan ilahi belirtilerin, düşlerin ve yorumların, onların ölümlerine yakın bir zamanda kendilerinden sonraki yöneticiler için ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Bu noktada düşler politik bir medya aracı haline getirilmiştir.

1.3. Antik Çağda Tıp Anlayışı

Tıp ve din tarihi her zaman bağlantılı olmuştur. Antik çağda hekimlerin, hastalıkları ve tedaviyi öğrenmek için mistik ritüeller uygulayan, üstün güçlere sahip olduğuna inanılan din adamları olduğu bilinmektedir.

Antik Mezopotamya'da hastalıkların bir ceza olarak tanrılar tarafından gönderildiğine inanılması, tanrılar ile insanlar arasındaki bir iletişim şekli kabul edilen kehanetin insan yaşamında önemli bir yeri olmasını sağlamıştır.

Din adamları, tanrıların isteklerini, hastalığın sebeplerini, tedavi hakkındaki geleceğe dair bilgileri kehanetle öğrenebilirlerdi. Çeşitli kehanet şekilleri, kuşların uçuşu, farklı hayvanların doğumu, yıldızların doğuşu gibi birçok yöntem kullanılmaktaydı.⁶⁸

Kilden yapılmış modellerinden ve çok sayıda metinden, hayvan karaciğerlerinin kehanette kullanıldığı, kahinlerin karaciğeri meydana getiren parçaları inceleyerek bu parçaların durumuna göre kehanetlerini yorumladıkları anlaşılmaktadır.⁶⁹ Aynı zamanda kahinler, kaptaki suya bir damla zeytinyağı damlatarak yağın aldığı şekillere göre hastanın geleceğine dair kehanetlerini yorumlamaktaydı.⁷⁰

Şifa tanrılarının tapınaklarının tedavide önemli bir yeri olduğu görülmektedir. Ancak bu yerler, Hellenlerdeki *asklepieion* tapınakları gibi hastaların uzun süreli konaklayabileceği tam teşekküllü tedavi imkanlarına sahip değildi.

Tedavi sürecinde ilacın daha etkili olmasını sağladığına inanılan, gizli güçlere sahip olduğu düşüncesiyle belirli sayılar kullanılmaktaydı. Bu sayılar arasında 3, 7 ve katları özellikle tercih edilenlerdi. İlaçlar, 3, 7, 21 gibi bileşimler şeklinde hazırlanmakta, bir doz miktarı 7 kere verilebilmekte, dağlama 3 kere

⁶⁸Seda Karaöz Arıhan, Antik Dönemde Tıp ve Bitkisel Tedavi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013, s. 19.

⁶⁹Arıhan, s. 20.

⁷⁰Ali Haydar Bayat, Tıp Tarihi, Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği Yayınları, 2010, s. 54.

yapılabilmekteydi. Birçok antik medeniyette olduğu gibi bitkisel drog⁷¹ların uğurlu zamanlarda (dolunay, yeniay gibi) hazırlanmış olması gerektiğine inanılırdı.⁷²

Asur ve Babil’de tedavi uygulayıcıları, tanrılara karşı sorumlu olan din adamlarıydı. İlk yazılı kurallar olan Babil’in Hammurabi kanunlarında (MÖ 18. yüzyıl) yer alan tıp uygulamalarına dair özel maddeler, o dönemde hekimlik mesleğinin önemli olduğunu, cerrahi ameliyatların yapıldığını ve hekimlerin belirli kurallardan sorumlu olduğunu göstermektedir.⁷³ Bu kanunlarda bir cerrahın başarılı olduğunda ödüllendirilerek onurlandırılması, başarısız olduğunda da cezalandırılması için maddeler yer almaktaydı.

Bu yasalara göre başarılı bir ameliyat karşılığında hekimin alacağı ücret ameliyatın türüne ve hastanın toplumdaki sınıfına bağlıydı; *“Bir hekim asil tabakadan ağır bir yaralıyı bronz bıçağı ile ameliyat edip hayatını kurtarırsa ya da hastanın alnını ya da şakağını bronz bıçağı ile açıp iyileştirirse on şekel gümüş alacaktır. Bu ameliyat orta tabakadan birine yapıldıysa beş şekel, köleye yapılmışsa iki şekel gümüş alacaktır.”*⁷⁴ Başarısız bir ameliyat sonucunda ise cezalar kısasa kısas anlayışına dayanırdı; *“Bir hekim asil tabakadan birini tedavi ederken ölümüne sebep olursa, ya da göz bölgesini bıçağı ile açıp tedavi ederken gözünü kör ederse, hekimin elleri bileklerinden kesilecektir. Bu ameliyat bir köleye yapılırken köle ölürse, hekim köle sahibine yeni bir köle verecek; gözü kör olmuşsa kölenin yarı değeri kadar gümüş şekeli sahibine ödeyecektir.”*⁷⁵

Antik Mezopotamya’da üç sınıf hekim bulunduğu anlaşılmaktadır. Birinci sınıf özel hekim sıfatıyla hastaları ilaçla tedavi edenlerdi. İkinci sınıf cerrahlardan, üçüncü sınıf ise veteriner hekimlerden oluşmaktaydı.⁷⁶

Bu dönemde kültürlü hekimlerin tıpla birlikte astronomi gibi bilgilere sahip oldukları, büyü ve kehaneti kullandıkları bilinmektedir.

Antik Mısır hekimleri, hastalıkların tanrılar tarafından ceza olarak gönderildiği inancıyla hastaları kurtarmak için tedavi uygulayan din adamlarıydı. Mısır tıbbının en önemli kaynakları tarihi MÖ 3000'lere uzanan papirüslerdir.

---

⁷¹Drog, eczacılık bilimlerinde genel anlamda tedavi amacıyla kullanılan her türlü doğal ve sentetik maddeyi ifade eder.

⁷²Arıhan, s. 22,23.

⁷³Nil Sarı, “İlk Çağ’da Tıp”, Tıp Tarihi ve Tıp Etiği Ders Kitabı, İ. Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 35.

⁷⁴Sarı, s. 35.

⁷⁵Sarı, s. 36.

⁷⁶Abdulhalik Bakır, “Eskiçağda Sağlık Kurumları, Tabipler ve Eserleri”, Cappadocia Journal Of History And Social Sciences, Vol.10, April 2018, s. 12.

Hekimler, tıp metinlerinde yer alan bilgi ve usullere göre tedaviyi uygulamalıydı. Bu durumda hastası ölürse dahi sorumlu tutulmazlardı. Ancak metni önemsemeyerek kendi inisiyatifine göre tedaviyi uygulamış ve hastası acı çekmişse hekim ölümle de cezalandırılabilirdi.⁷⁷

Hipokrat andının öncüsü olan Mısırlı hekimlerin mesleki yemininde doğru olmak, sır tutmak gibi ahlak kuralları yer almaktadır:

“Bu okulun hocalarıyla sevgili arkadaşlarımın karşısında ve İmhotep’in tasviri önünde, yüce varlık adına söz verir ve ant içerim ki, tıp uygulamam sırasında onur ve dürüstlük ilkelerine bağlı kalacağım. Yoksullara karşılıksız bakacağım ve hiçbir zaman verdiğim hizmetin üstünde bir ödeme isteğinde bulunmayacağım. Evlere alındığım zaman gözlerim orada olup bitenleri görmeyecektir. Bana aktarılan sırları saklayacağım gibi törelere zarar verecek ya da suça yardımcı olacak bir biçimde de davranmayacağım. Hocalarıma saygılı ve minnet borçlu olarak onların çocuklarına babalarından öğrendiğim bilgiyi aktaracağım. Verdiğim sözleri yerine getirirsem insanlar benden saygılarını esirgemesinler. Sözümde durmazsam utanç ve aşağılanmaya uğrayayım.”⁷⁸

Herodotos, her hekimin bir uzmanlık alanı olduğundan ve sadece uzmanlığı olan hastalıkla ilgilendiğinden bahsetmiştir.⁷⁹ Ayrıca Hellen hekimlerin Mısırlı hekimlere göre daha iyi olduklarından, Pers hükümdarı Darios’un başına gelen bir olayı anlatarak söz etmiştir:

“Kral Dareios avda attan inerken ayağı burkuldu; oldukça önemli bir burkulmaydı; ayak bileği yerinden çıkmıştı. Sarayda Mısır’ın en iyi hekimleri diye geçinen hekimler bulunurdu, onları çağırıp baktırdı. Ama ayağı o kadar kabaca eğip büktüler ve ovdular ki, ağrı daha da arttı. Yedi gün yedi gece Dareios’un gözüne acıdan uyku girmedi. Sekizinci gün durum gene düzelmemişti, orada bulunanlardan birisi, Dareios’a Krotonlu Demokedes’i salık verdi, bir zamanlar Sardes’te onun iyi bir hekim olarak ününü işitmişti. Dareios hemen bulunup getirilmesini emretti. Otoites’in köleleri arasında arayıp buldular; oradan çekip adılar ve Dareios’a götürdüler. Zincirlerini sürükleyerek geldi; paçavralar içindeydi. Kralın huzuruna çıkınca, “hekimlikten anlar mısın? şeklinde sordular. Anlarım demek istemiyordu, zira bilgisini açıklarsa eğer, bir daha Yunanistan’ı göremeyeceğinden korkuyordu. Dareios anladı, bu işten anlıyor, fakat, belli etmek istemiyordu; onu getirmiş olanlara değnek ve çivili kamçı getirmelerini emretti. Demokedes o zaman, evet, dedi, ama gene de hekimlik sanatından pek o kadar anlamadığını, sadece sık sık bir hekimi gördüğü için az bir şeyler öğrenmiş olduğunu söyledi. Buna rağmen kral, kendini onun ellerine teslim etti, o da onu, Yunan usulünce tedavi etti; kabaca bir bakımdan sonra gelen ağrı dindirici ilaçlar sayesinde hasta önce uykuya ve kısa bir süre sonra da sağlığına kavuştu”⁸⁰

⁷⁷Freeman, C. Mısır, Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları, (Çev. Suat Kemal Angı), Ankara, 2003, s. 63.

⁷⁸Sarı, s. 36.

⁷⁹Herodotos, Herodot Tarihi, (Çev. Müntekim Ökmen), Remzi Kitabevi, İstanbul, 1991, s. 109.

⁸⁰Herodotos, s. 183.

Antik Mısır'da, üçüncü hanedanlık döneminde yaşamış, Firavun Zoser'in veziri, mimarı, eham (piramit) ustası olan İmhotep, bilinen ilk önemli hekimdir. Hayattayken sahip olduğu başarılarından dolayı ölümü sonrasında öbür dünyada da ruhuyla insanlara yardım edeceğine inanılan İmhotep, Mısırlılar tarafından tanrılaştırılmış ve tıp tanrısı olarak kabul edilmişti.⁸¹

Zamanla İmhotep adına mabetler yapılmıştır. Bu mabetlere gelen hastalar dua eder, burada uykuya yatar, düşlerinde şifa bulacakları öğütlerin kendilerine bildirileceğine inanırlardı.⁸²

Tedavi uygulamaları hakkındaki bilgiler Mezopotamya'ya göre daha az olan Hititlerde, tedavi uygulayıcıları din adamı hekimlerdi. Hitit toplumunda, tanrılar tarafından ceza olarak hastalıkların gönderildiğine inanılmaktaydı. Salgın hastalıklar karşısında tanrılar adına adaklar sunularak dualar edildiği, Hitit hükümdarı II. Murşili'nin duasından anlaşılmaktadır:

“Ey Hatti'nin fırtına tanrısı, benim efendim, ve ey siz, benim efendim olan bütün tanrılar doğrudur, insan günah işler. Benim babam da günah işledi, Hatti'nin fırtına tanrısının, benim efendimin sözünü dinlemedi. Ama ben, hiç günah işlemedim. Doğrudur, babanın günahı oğluna da geçer. Bana da babamın günahı geçti. Şu anda Hatti'nin fırtına tanrısına, benim efendime, ve efendim olan bütün tanrılara iletirim ki, doğrudur, biz bunu yaptık. Ve şimdi ben babamın günahını doğruladığıma göre, ey Hatti'nin fırtına tanrısı, ey benim sahibim, ve ey benim sahibim olan bütün tanrılar, niyetiniz artık değişsin! Artık! Benim için de yeniden dostça şeyler düşünün! Ve artık vebayı Hatti ülkesinden kovun! Sizlere, ülkem için, ülkemi vebadan kurtarmanız için, kefaret kurbanları sunuyorum. Bu acıları çekip çıkarın yüreğimden benim, ruhumdan bu korkuları alın benim.”⁸³

Hititlerde tedavi sürecinde tıbbi yöntemler ve büyü iç içe olmaktadır; baş ağrısı, öksürük, ses kısıklığı, göz hastalıkları, yaralanma, sarılık, ağız hastalıkları, kalp krizi, depresyon, kısırlık, kabus görme, doğum ve hamilelik sorunları, salgın hastalıklar, cinayet, şiddet uygulaması, lanet, dedikodu, hükümdar ailesini arındırma, arkadaşlar arasında veya aile bireyleri arasında kavga, üzüm bağlarının verimsizliği, orduda salgın gibi birçok durum için bireysel, toplumsal, ruhsal, fiziksel konularda büyü kullanılmaktaydı.⁸⁴

Tedavi uygulayıcı hekimler erkek olmasına rağmen genellikle büyülü tedavi yöntemlerini uygulayanlar, olağanüstü güçlere sahip şifacı olduğuna inanılan

⁸¹Ümit Serdaroğlu, Eskiçağ'da Tıp, Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2002, s. 2.

⁸²Sarı, s. 33.

⁸³T. Baytop, Türkiye'de Bitkilerle Tedavi, Nobel Tıp Kitapevleri, İstanbul, 1999, s. 15.

⁸⁴Esmâ Reyhan, “Eski Anadolu Kültüründe Büyü ve Büyücülük”, Gazi Akademik Bakış Dergisi, Cilt 2, Sayı 3, 2008, s. 230, 231.

kadınlardı.⁸⁵ Büyü işlemleriyle birlikte, bitkisel drogların ve kehanet uygulamalarının tedavi sürecinde önemli bir yeri olduğu anlaşılmaktadır.

Antik Hint uygarlığında hastaların tedavisinde *Brahman* din adamları ilgilenmekteydi. Onlar, evrenin gücü ve ruhu olan *Brahma*'nın temsilcisiydiler. Tedavi sürecinde bitkilerle birlikte mistik ritüelleri kullanır, iyileşmeyecek hastaları tedavi etmekten kaçınırlardı.

Hint felsefesine göre hayatta herşey değişmektedir, mutlu ve sağlıklı kalabilmek için de bu değişime uyum sağlanabilmelidir. Hint toplumunun ilk kutsal metini ve günümüze ulaşmış en eski tıp sistemi, Veda'nın 40 dalından biri olan *Ayur-Veda* metinleri, kozmik yasalarla uyum içinde olan dünyanın sağlıklı yaşam biçimlerini, beden, zihin, ruh sağlığını korumak için yapılması gerekenleri ve hastalıkların tedavi yollarını anlatmaktadır.⁸⁶

Ayur-veda, organik veya ruhsal dengenin bozulmasının yaşlanma, huzursuzluk ve hastalık getireceğini söyler, beden, zihin ve ruh sağlığı için organizmanın sağlıklı çalışmasını, uyum içinde olmalarını hedefler.⁸⁷

Atrava-Veda adlı metinde, belirtileri bakımından birbirleriyle eşleştirilmiş hastalıkların listesi yer almaktadır. *Rig-Veda* adlı metinlerinde bine yakın drog hakkında bilgi bulunmakta ve suyun bütün hastalıklar için en iyi ilaç olduğu söylenmektedir.⁸⁸

Hint geleneklerine göre bir hekim işe yeni başladığında onun yerine hocası yemin ederdi. Bu yemine sır saklamak gibi etik kuralların yanı sıra et yememek gibi Hint toplumuna özgü inanç kuralları da bulunmaktadır:

“İffetli ve kanaatkâr olmalısın. Doğruyu söyle. Et yeme. Bütün canlıların iyiliği için çalış. Yaptığın işte hayatını bile kaybedecek olsan, kendini hastayı tedaviye ada. Hastaya düşünceyle dahi hiç zarar verme. Başkasının karısına ya da malına mülküne göz koyma. Sade giyin ve sarhoşluk veren içkileri kullanma. Açık, yumuşak, doğru ve edepli konuş. Zaman ve mekânı dikkate al. Daima bilgini arttırma yollarını ara. Yanlarında erkeklerini bulundurmeyen kadınları tedavi etme. Hiçbir kadından kocasının rızası olmadan hediye alma. Hekim, kendini ev sahiplerine tanıtacak bir şahısla beraber eve girmelidir. Kılık kıyafet, hal ve davranış ile ilgili her türlü örf ve adaba riayet etmelidir. Hastasının yanına varduktan sonra hastanın hastalığı ile ilgili olmayan hiçbir söz veya düşünce hekimi meşgul etmemelidir. Hastanın ev hali dışarı aksetmemeli, hekim hasta evinde olup bitenlerden gelişi güzel söz etmemelidir. Duyulması hasta veya yakınları için mahzurlu ise ölüm ihtimalinden

⁸⁵Trevor Bryce, Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum, (Çev. M. Günay), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003, s. 180.

⁸⁶Bayat, s. 90, 91.

⁸⁷Bayat, s. 92.

⁸⁸Bakır, s. 22.

*bahsetmemelidir. Bunları insanın ve tanrıların şahadetiyle tasdik ve taahhüt edebilirsin. Andını tuttuğun sürece tanrılar yardımcın olsun. Andı bozduğun an huzurlarında bulunduğumuz tanrıların bütün kutlu varlıkların hışmına uğrayasın.”*⁸⁹

Bilinen önemli hekimlerinden biri MÖ 5. yüzyılda yaşamış olan Sushruta’dır. Tıp hocalığı yapan Sushruta, Sanskritçe diliyle birçok hastalığın tanımını ve tedavi yöntemini yazmıştır.⁹⁰

MÖ VIII-V. yüzyıllara ait kil tabletlerden, Mezopotamya ile Hint tıbbının etkileşimde olduğu anlaşılmaktadır. MÖ V. yüzyıldan itibaren, Hindistan’dan Mezopotamya’ya ve Hellen topraklarına ilaç ve tıbbi bilgi gönderildiğine dair bilgiler bulunmaktadır.⁹¹

Antik Çin tıbbında hastalıklar, *yin-yang* teorisiyle açıklanmaktaydı. Buna göre evrenin ruhu *Tao* (yaratıcı güç), birbirine zıt iki güç olan *Yin* ve *Yang* ile kendini hissettirir; bunlar organlarda belli oranlarda, uyum içinde ve dengede bulunduğu vücut sağlıklı olurdu. Dengenin bozulması ise hastalıklara yol açar, ve tedavi dengenin yeniden sağlanmasıyla gerçekleşirdi.⁹²

Hastalığın teşhisinde, önemli olan hastanın dikkatle gözlenmesiydi. En önemli tedavi yöntemlerinden biri geçmişi MÖ 2000’lere uzanan akupunktur’du; cilt üzerinde belirlenmiş noktalara çakmaktaşı, kemik, bambu ve sonraları farklı boylarda altın ve gümüş iğneler batırarak, parmakla basarak (*akupres*) veya daha uzun süreli etki için bu noktaları pelinotu ile yakarak (*moxa*), *Yin-Yang* dengesini düzeltmeyi amaçlayan felsefe-tıp karışımı bir teşhis ve tedavi sistemidir.⁹³

Çin tıbbında hastaların tedavisiyle ilgilenen hekimlerin, basit hastalıkları tedavi edenler, hastaları yiyecek ve içeceklerle tedavi edenler, bitkilerle tedavi edenler, cerrahlar, veterinerler gibi çeşitli sınıflara ayrıldığı bilinmektedir.⁹⁴

Hekimlerine her ay belirli bir ücret ödeyen insanlar, hastalandığında ayrıca bir ücret ödemedi düzenli hizmet alabilmekteydi. Yüksek sınıftan kişilerin tedavi sırasında ölmesi durumunda hekimler ölümle cezalandırılıyordu.⁹⁵

Hekimler hakkında bilinenler şu şekildedir:

---

⁸⁹Sarı, s. 36.

⁹⁰Bakır, s. 23.

⁹¹Bayat, s. 97.

⁹²Bayat, s. 87.

⁹³Bayat, s. 89.

⁹⁴Mehmet Basalak, Aulus Cornelius Celsus ve De Medicina Eserinde İdeal Hekimin Nitelikleri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2001, s. 80.

⁹⁵Bakır, s. 29.

“Saray hekimlerine Shihshang-shih (Chou sülalesi devri MÖ 1122-221) denirdi. Doğu Han sülalesi devrinde (25-220) ülkenin sağlık işlerinden sorumlu olan saray görevlisi (en yüksek hekimler) Yi Tai Ling (MÖ 206-220) unvanıyla, ilaçlarla ilgilenen görevli ise Yao Cheng unvanı ile anılırdı. Başhekim drogları toplar ve diğer hekimleri denetler, imtihan eder, atamaları yapardı. Her ay hekime ödeme yaparak bir bakıma kendini sigortalayan sağlıklı kişiler hasta olduklarında tedavi ücreti ödemezlerdi. Yiyecek ve içeceklerle tedavi edenler (diyetisyenler) ayrı bir sınıftı. Basit hastalıklara bakanlar (soğuk algınlığı, baş ağrısı vb), yara tedavisi yapanlar (cerrahlar) ve hayvan hekimleri (veterinerler) vardı. Simyagerler ise hayat iksirini aramaktaydı. Bugün de, şifalı bitkilerle tedavi yapan çıplak ayaklı hekimler, masajla tedavi eden kör masörler ve akupunktur ile tedavi yapanlar geleneğe dayalı tedavi yöntemlerini sürdürmektedir.”⁹⁶

Antik toplumlarda, genellikle hastalığın oluşumunun ilahi sebeplerle açıklandığı, tedavi sürecinde inanılan ve uygulanan yöntemlerin çoğunlukla birbirleriyle benzer doğüstü özellikleri de olan süreçlerden oluştuğu ve bu bağlamda medeniyetlerin etkileşim içinde olduğu anlaşılmaktadır.

1.4. Hellen ve Roma Medeniyetinde Tıp Anlayışı

Hellen uygarlığının ilk dönemlerinde tedavi anlayışı çoğunlukla dinsel ritüellere dayanarak uygulanmaktaydı. Dönemin Hellen tıbbının esin kaynağı Hellen mitolojisi ve tanrıları olmuştu. Hellen tıbbı ile ilgili en önemli bilgi kaynağı ise Homeros’tur. Homeros’un yaşadığı dönemlerde hastalıkların, tanrılar tarafından gönderilen bir ceza olarak meydana geldiği düşünülmekteydi. Hastalıkları iyileştirmeleri için tanrılar adına dualar edilir, adaklar adanır ve bir takım hediyeler sunulurdu.

Homeros *İlyada*’sında, Apollon’u sağlığın ve biliciliğin tanrısı olarak tanıtmış, onun hem şifa hem de hastalık gönderebileceğinden söz etmiştir. Apollon’un oğlu sağlık tanrısı Asklepios’un iki oğlu Makhaon ve Podalirius ile birlikte Troya savaşında yer aldığından⁹⁷, Makhaon ve Podalirius’un ordu hekimleri olarak salgın ya da farklı hastalıkları değil, sadece bıçakla ve ilaçlarla yaraları tedavi ettiklerinden bahsetmiştir.

Aynı zamanda *İlyada*’da, okların çıkarılmasından, bandajlamadan, kanamayı durdurmadan, bitkisel ilaçlardan, yaraları çeşitli iyileştirme yöntemlerinden ve tedavide şarap gibi sıvıların kullanımından söz etmektedir. Bu yöntemlerin dışında

⁹⁶Sarı, s. 33.

⁹⁷Homeros, *İlyada*, s. 113.

İlyada ve *Odyseia*'da herhangi bir tıp teorisinden bahsetmemiştir.⁹⁸ Homeros'un aktardığı bu bilgiler, Ege'de Helenistik dönem öncesi uygarlıklarda uygulanan tedavi yöntemlerinin bilinmesine olanak sağlamaktadır.

Hellen uygarlığında Asklepios, MÖ V. yüzyıla doğru sağlık tanrısı olarak tanınmış, Asklepios'un oğulları anlamına gelen halefleri *asklepiad* adıyla tapınaklarda tedavi uygulamışlardır. Böylece Asklepios kültü hızla yayılarak birçok tapınağın yapılmasına yol açmıştır. Bu *asklepieion*lar sadece şifa merkezi değil, aynı zamanda içinde çarşı, kütüphane, spor statları bulunan yerlerdi ve burada hem ruhun hem de bedenin tedavisi yapılmaktaydı.

Asklepios'tan gelen düşler Hellen tıbbında önemli bir role sahipti. *Asklepieion*larda hastalara uygulanan tedavi yöntemleri, hastanın göreceği düşler temeline dayanmaktaydı.

Tapınak tıbbi uygulayıcıları *asklepiad*lar dışında, kendi evlerinde hastaları muayene eden özel hekimler ile *iatreion* veya *taberna* denilen sokaklardaki küçük dükkanlarda hastaları muayene eden halk hekimleri de bulunmaktaydı.⁹⁹

Usta-çırak yoluyla tıp eğitimi alan ve *periodeutai* denilen gezgin halk hekimleri, hasta aramak üzere şehirleri dolaşırdı. Bu hekimler, hizmetini açık pazar yerinde sunar, halkın dikkatini çekmek amacıyla şehrin meydanında hatiplik yapar, şarkı söyler, şiir okurdu.¹⁰⁰ Aynı zamanda kapı kapı dolaşarak herhangi bir hastanın hekim ihtiyacı olup olmadığını sorarlardı. Hizmetine yeteri kadar talep olan hekim *iatreion* adı verilen bir hekim evi açardı. Hekim ve hasta arasındaki ilişkilerde gizlilik aranmaz, sağlıkla ilgili sorunlar herkesin içinde konuşulur, hekimin dükkanı olan *iatreion* diğer esnaf dükkanları gibi herkese açık olurdu.¹⁰¹

Hellen çağı insanları, yüzyıllar boyunca sağlığını, din adamlarının doğaüstü tedavi yöntemlerine emanet etmiştir. Ancak, MÖ 6. yüzyıldan itibaren, tıbbın felsefeyle ilişki içinde olmaya başlamasıyla (filozof hekimler dönemi), hastalıkların nedenleri üzerinde düşünme eylemi ortaya çıkmış, deneyim ve gözlemin öneminin anlaşılmasıyla dinsel ritüellere dayalı olan tedavi yöntemleri, zaman içinde yerini o günkü anlamda bilimsel tıbbı devretmiştir.

---

⁹⁸Arihan, s. 168.

⁹⁹Serdaroğlu, s. 13.

¹⁰⁰Sarı, s. 34.

¹⁰¹Sarı, s. 34.

Filozof hekimlerin düşünceleri, sağlığı veya hastalığı vücudu oluşturan elementlerin dengeli ya da dengesiz olmasıyla açıklayan dört sıvı teorisinin oluşmasını sağlamıştır.¹⁰²

Önemli filozof hekimlerden Agrigentumlu Empedokles (MÖ 495-MÖ 435), dört sıvı teorisinin temeli olan dört element teorisi ile bilinmektedir. Empedokles tıbbi olaylarda, hava, su, ateş ve toprak gibi evreni oluşturan dört elementin temel olduğunu, bunların sıcak, kuru, nemli ve soğuk olmak üzere dört temel özelliğinin olduğunu belirtmiştir. Organizmada da kan, balgam, sarı safra ve kara safra gibi dört temel sıvının bulunduğunu, bu sıvıların kalp, beyin, karaciğer ve dalaktan geldiğini ifade etmiştir.¹⁰³

Bu dört sıvı teorisi, sağlığın veya hastalığın vücudu oluşturan elementlerin dengeli ya da dengesiz olmasıyla açıklanması, antik Hint ve Çin medeniyetlerinin tıbbi bakış açılarını anımsatmaktadır.

Gözleme dayanan bilimsel tıbbın kurucusu kabul edilen, tıp tarihinde ve Hellen tıbbında bir dönüm noktası olan Hippokrates'tir. Hippokrates döneminde, hastalıkların kötü ruhların veya tanrıların gönderdiği bir ceza olmasının aksine, doğal nedenlerden kaynaklandığı düşüncesi yaygınlaşmıştır.¹⁰⁴

Onun zamanında, tedavide önemli olan doğanın iyileştirici gücüne yardımcı olmaktı. Bu bakımdan ilaç kullanımı az kullanılan bir yöntemdi, genellikle banyo, perhiz, ovalama, masaj, kan alma, dağlama gibi tedavi yöntemleri kullanılmaktaydı.¹⁰⁵

Hippokrates'in günümüze kadar gelen tıp etiği konusunda temel oluşturan yemin metni:

“Hekim Apollon ve Asklepios ve Hygieia ve Panakeia ve bütün tanrılar ve tanrıçalar üzerine, onları şahit göstererek, yemin ederim ki yeteneğime ve ayırt etme gücüme uygun olarak bu yemini ve sözleşmeyi yerine getireceğim. Bu sanati bana öğretenleri kendi ebeveynime eş tutacağım, hayatımı onun ortaklığında yaşayacağım ve paraya ihtiyacı olduğunda kazancımı onunla paylaşacağım, ailesini kendi kardeşlerim gibi sayacağım ve isterlerse bu sanati ücretsiz ve sözleşme olmaksızın öğreteceğim, kuralları, sözel bilgilerimi ve diğer bütün bilgileri kendi oğullarıma, hocamın oğullarına ve hekimlik yemini eden öğrencilerime açıklayacağım, ancak başka hiç kimseye değil. Yeteneğime ve ayırt etme gücüme uygun olarak hastalara yardım edecek tedaviyi uygulayacağım, ancak onlara asla kötü muamelede ve adaletsizlikte bulunmayacağım. Ölümcül ilaç istendiğinde ne hiç kimseye bunu vereceğim ne de böyle bir şeyi tavsiye edeceğim. Aynı şekilde kadınlara düşük yaptırıcı ilaç

¹⁰²Basalak, 80.

¹⁰³Ayşegül Demirhan, Kısa Tıp Tarihi, Bursa Üniversitesi Yayınları, Bursa, 1982, s. 36.

¹⁰⁴Basalak, s. 81.

¹⁰⁵Basalak, 9, 10.

vermeyeceğim. Hem yaşamımı hem sanatımı saflık ve kutsallık içinde sürdüreceğim. Taştan dolayı ıstırap çekenler için bile bıçak kullanmayacağım, ancak bunu, bu işte uygulama yapan sanatkar adamlara bırakacağım. Hangi eve girersem, hastaya yardım etmek için gireceğim, kasıtlı olan bütün adaletsizliklerden ve zararlardan, hür veya köle erkek ve kadınların vücutlarını kötüye kullanmaktan kaçınacağım. Tedavi esnasında ve tedavi dışında insanların yaşamıyla ilgili ne duyarsam veya ne görürsem, etrafa yayılmaması gerekenler varsa bunları kutsal bir sır olarak gizli tutup herhangi bir zamanda açığa vurmuyacağım. Eğer bu yemine uyarsam ve onu bozmazsam yaşamım ve sanatım süresince bütün insanlar arasında daima ün kazanayım, ancak bozarsam ve yalan yere yemin edersem bütün bunların tersi başıma gelsin.”¹⁰⁶

Hippokrates döneminde tıbbın temeli, dört sıvı teorisine dayanmış, hastalığın bu salgıların dengesizlik ve bozulmasıyla, sağlığın ise bunların dengeli olmasıyla oluştuğu düşünülmüştür. Hippokrates tıbbına göre insan bedeninde bulunan dört unsurun (kan, sarı safra, kara safra, balgam) bedendeki oranı, yenilen besinlere ve mevsimlere göre değişmektedir; her kişide bir unsur diğerlerine göre daha fazla olabileceğinden, insanların kişilikleri ve beden yapıları da buna bağlı olarak farklıdır.¹⁰⁷

Hippokrates, teşhis için hastanın dikkatle gözlenmesini, hastalıktan çok hastayla ilgilenilmesi gerektiğini hekimlere tavsiye etmiştir. Salgın Hastalıklar adlı eserinde bu durumu,

“Hastalıkları şöyle teşhis ederiz: Bilgimiz ortak insan tabiatına, her kişinin kendi özelliğine, hastalıklara, hastaya, bedene zerk edilen maddelere, o anda yaşanan iklim şartlarına; hastanın alışkanlıklarına, hayat standardına, yaşına, uğraşlarına, konuşmalarına, davranışlarına, düşüncelerine, uykusu durumuna, düşlerine, ellerinin düzensiz hareketlerine, kaşıntılarına, gözyaşlarına, idrarına, dışkısına, balgamına ve kusmuğuna; hastada ard arda meydana gelen hastalıkların niteliklerine ve onlardan kalan izlere; terleme, üşütme, öksürme, hıçkırma, geçirme, sesli sessiz yellenme, kanama ve basurların incelenmesine dayanır. Bir hastada dikkatle araştırılacak bu veriler hastalığı kavramaya imkân verir.” sözleriyle anlatmıştır.¹⁰⁸

Bu dönemde, “ilacın tedavi edemediğini bıçak, bıçağın tedavi edemediğini ateş tedavi eder, ateşin tedavi edemediğinin ise tedavisi yoktur” görüşü yaygındı.¹⁰⁹ Hippokrates tıbbi yöntemleri, kendinden sonraki çağın tıbbına örnek teşkil etmiştir.

Hippokrates’in yazdığına inanılan, yaklaşık 60 eserden 18’inin Hippokrates, bir kısmının da aynı anlayıştaki öğrencileri tarafından yazıldığı tahmin edilmektedir.

¹⁰⁶Basalak, s. 65.

¹⁰⁷Sarı, s. 21.

¹⁰⁸Bayat, s. 111, 112.

¹⁰⁹Albert S. Lyons ve R. Joseph Petrucelli, Çağlar Boyu Tıp, (Çev. Nilgün Güdücü), Roche Yayınları, 1999, s. 213.

MÖ III. yüzyılda İskenderiye’de toplanan bu yazılar *Corpus Hippocraticum* adı altında birleştirilmiştir.¹¹⁰

Hellenlerde, aynı zamanda tıbbı bakış açıları farklı olan Kos Tıp Okulu ve Knidos Tıp Okulu bulunmaktaydı. Knidos Tıp Okulu, benzerlikler ya da ortak özellikler çerçevesinde oluşturulan teorilerle hekimlerin yetiştirilmesini ve hastalığın tedavi edilmesini savunmuştu. Kos Tıp Okulu ise, hekimin doğuştan gelen özellikleriyle yetenekli olduğunu, mesleğin usta-çırak ilişkisi içinde öğrenilebileceğini savunmuştu. Kos Tıp Okulu’nun hekimi Hippokrates’in fikirlerinin tıbbı hakim olmasıyla, Knidos Tıp Okulu zamanla etkisini kaybetmişti.¹¹¹

Hippokrates sonrasında, tıbbı yöntemleri ve uygulamaları etkilediği bilinen bazı tıp ekolleri ortaya çıkmıştır. MÖ IV. yüzyılda yaşamış Karystoslu Diokles tarafından kurulan dogmatik ekol, hastalığın nedenlerinin bilinmesi öğretisine dayanmaktaydı. Bu ekol, anatomi bilgisinin, hastalıkların nedenlerinin anlaşılmasına yardımcı olacağı düşüncesiyle disseksiyonu desteklemişti.¹¹²

Temsilcileri arasında İskenderiye’li Serapion, Koslu Philinos ve Tarentumlu Glaukias’ın olduğu empirik ekol, MÖ III. yüzyılın sonlarına doğru İskenderiye’de ortaya çıkmış, deneyim ve gözlemi, daha önce faydası kanıtlanmış olan uygulamaları desteklemişti.¹¹³

Kurucusu Laodikealı Themison¹¹⁴ olan metodik ekol, hastalıkların nedenleriyle ilgilenmez, hastalığın vücut dokularındaki deliklerin ya çok gergin ya da çok gevşek olmasından ileri geldiğini savunurdu.¹¹⁵ Bu durumları tedavi etmek için *methodos* adlı yöntemleri geliştirmişlerdi.¹¹⁶ Bu ekolün temsilcileri arasında Apamealı Demetrios ve Bithynialı Asklepiades vardır.

Kurucusu Athenaios olan pneumatik ekol, *pneuma*¹¹⁷,nın yaşamın kaynağı olan temel madde olduğunu ve vücuttaki bozukluğun sıvılarda dengesizliğe yol açtığını, bunun da hastalığa neden olduğunu savunmuştu.¹¹⁸

---

¹¹⁰Bayat, s. 111.

¹¹¹Bayat, s. 109.

¹¹²Ralph Jackson, Roma İmparatorluğu’nda Doktorlar ve Hastalıklar, (Çev. Şenol Mumcu), Homer Kitabevi, İstanbul, 1999, s. 24.

¹¹³Basalak, s. 70; Arihan, s. 207.

¹¹⁴Sibel Öztürk Güntöre, Tıp ve Felsefe, İstanbul, Nobel Tıp Kitabevleri, 2005, s. 27.

¹¹⁵Basalak, s. 14.

¹¹⁶Jackson, s. 24.

¹¹⁷*Pneuma*, soluk, hava

¹¹⁸Jackson, s. 24.

Temsilcileri arasında Arkhigenes¹¹⁹, Galen ve Celsus olan eklektik ekol ise belli bir görüşe sahip olmayıp, kendilerine en uygun olan yöntemin kullanılmasını desteklemişti.¹²⁰

Helenistik dönem (MÖ III. yüzyıl) tıbbının önemli hekimlerinden Erasistratos (MÖ 304-MÖ 250) ve Herophilos (MÖ 335-MÖ 280), viviseksiyon¹²¹ ve disseksiyon¹²² ile fizyoloji ve anatomi konusunda önemli çalışmalar yapmışlardır.¹²³ Erasistratos, fizyolojinin kurucusu olarak kabul edilmektedir. İnsan ve hayvanlar üzerinde anatomi araştırmalarıyla birlikte beyin konusundaki çalışmalarıyla bilinmektedir.¹²⁴

Anatominin kurucusu kabul edilen Herophilos, birçok yeni tanım yapmıştır; atar ve toplardamarları birbirinden ayırmış, nabzın kalp atımlarıyla ilişkisini tespit etmiş, hareket ve duyu sinirlerini ayırmış ve beynin aklın merkezi olduğunu bildirmiş, gözün damar tabakasını ve görme sinirini tarif etmiş, onikiparmak bağırsağını tanımlamış ve isimlendirmiştir. Beyin kanallarının birleştiği bölgeye verilen *Tortucular Herophili* (Herophilos Sarnıcı) terimi beynin kanallarını inceleyen Herophilos'un adını taşımaktadır.¹²⁵ Helenistik dönem tıbbi bilimsel çalışmalarda ileriye noktaya taşınmıştır.

Roma'da, Etrüskler'in etkisiyle dine dayalı tedavi yöntemleri uygulanmaktaydı. Roma toplumunda kehanet (hayvanların iç organlarına, kuşların uçuşuna bakılması gibi yöntemlerle) önemli bir yer tutar, hastalıklara çare için tanrılara tapınılırdı.

Roma'nın ilk dönemlerinde, hastaların tedavisi aile reisi (*pater familias*) denilen kişiler tarafından uygulanmaktaydı. Hellen tıbbı, MÖ 146 yılında Roma'nın Hellenler üzerinde egemenlik kurmasıyla, Roma'yı etkilemeye başlamıştı. Hellen hekimler, Romalı ailelerin köleleri olarak gelmiş,¹²⁶ böylece çeşitli tıp öğretileri de Roma'ya götürülmüştü.¹²⁷

---

¹¹⁹Güntöre, s. 28.

¹²⁰Basalak, s. 71.

¹²¹Disseksiyon, ölü bir bedeni, bir organizmayı veya organı incelemek amacıyla kesip açma.

¹²²Viviseksiyon, araştırma amacıyla canlı hayvanlara uygulanan cerrahi girişim.

¹²³Basalak, s. 81.

¹²⁴Basalak, s. 11, 75.

¹²⁵Sarı, s. 17.

¹²⁶Emine M. Atabek ve Şefik Görkey, Başlangıcından Rönesansa Kadar Tıp Tarihi, İstanbul, İ. Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, 1998, s. 139, 140.

¹²⁷Lyons ve Petrucelli, s. 231.

Roma'da tedavi uygulayanlar çoğunlukla köleler veya sonradan vatandaşlık hakkı kazanan kişilerdi.¹²⁸ Bununla birlikte Roma'da, bağımsız halk hekimleri, belli bir aileye bağlı hekimler, hükümdarın özel hekimleri olmak üzere farklı statülerde çalışan hekimler bulunmaktaydı.¹²⁹

Roma'da hekimler, kan alma, ilaçlar, perhiz gibi tedavi yöntemleriyle birlikte, ok çıkarma, kırık çıkık tedavisi, idrar kesesinden taş çıkarma gibi çeşitli cerrahi yöntemleri kullanmışlardı.¹³⁰ Asklepios kültünün Roma'ya gelmesiyle, düş uykusuna yatma, telkin, banyo, masaj gibi tapınak tıbbının tedavi yöntemleri de uygulanmıştır.

---

¹²⁸Basalak, s. 15.

¹²⁹Jackson, s. 51, 60.

¹³⁰Basalak, s. 82.

II. BÖLÜM

DÜŞLE TEDAVİ BAĞLAMINDA ASKLEPIOS KÜLTÜ

2.1. Mitolojide Asklepios

Hellen sağlık tanrısı Asklepios, İmhotep gibi vaktiyle insanken tanrı düzeyine yükseltilmiş bir kişidir. Mısırlılar tarafından tanrılaştırılmış olan İmhotep, üçüncü hanedanlık döneminde yaşamış bir eham ustası, mimar ve doktordur. Sağlığında yayılan ününden dolayı, ölümünden sonra Mısırlılar onu Tanrı statüsüne yüceltmış, iyileştirici gücüne tapınmaya başlamışlardır. Bu nedenle İmhotep'i onurlandırmak için tapınaklar inşa edilmiştir. Hellenler İmhotep'in insansı tanrı özelliklerini, sağlık tanrıları Asklepios ile özdeşleştirmişlerdir.¹³¹

Asklepios'un ismi yazılı kaynaklarda ilk olarak Homeros'un *İlyada*'sında kullanılmıştır.¹³² Homeros'un anlattıklarına göre Asklepios, iki oğlu Podaleiros ve Makhaon ile birlikte iyi bir hekim olarak şöhret kazanmıştır. Bilgisini insanlığın hizmetine sunmasıyla Asklepios'un şöhreti yayılmış, zamanla mitolojik bir kimliğe bürünerek Apollon'un oğlu ve hekimlerin tanrısı olarak kabul edilmiştir. Homeros'ta ve öncesinde, Asklepios ve Apollon arasındaki tanrısal bağa işaret eden herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Onun tanrısal bir soydan geldiğine dair ilk bilgiler Hesiodos ile Pindarus'un eserlerine dayanmaktadır.¹³³ Hellen mitolojisi tanrılar panteonuna ise MÖ VI. yüzyılın sonlarına doğru katılmıştır.¹³⁴

Hellen dünyasında hekim tanrı olarak büyük bir ünü olan Asklepios, Olympos'da yaşayan büyük tanrılardan biri olmamasına karşın tanrısal bir iyileştirici olarak kabul görmüştür.¹³⁵

Asklepios kelimesinin yılan anlamına gelen '*askalabos*' dan türettiği düşünülmektedir. Asklepios'un zaman içerisinde sağlık tanrısı kabul edilmesiyle tanrıların aksesuarı olan asaya sarılmış yılan onun iyileştirici gücünün simgesi haline gelmiştir.¹³⁶

---

¹³¹Arıhan, s. 33.

¹³²Akça, Bergama *Asklepieionu*'nun Tıbbi Bakış Açısı ile Değerlendirilmesi, Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013, s. 11.

¹³³Pataci, "Tanrılaştırma ve Şeytanlaştırma Arasında Mitolojik Bir Figür Olarak Asklepios", Milet ve Nihal, vol. 13, 2017, s.163.

¹³⁴Bayat, s. 101.

¹³⁵Akça, s. 12.

¹³⁶Akça, s. 11.

Yeraltı dünyasıyla ilgili olan yılan, ölümü, aynı zamanda deri değiştirme özelliğiyle yaşamı ve iyileştirme gücünü de simgeler. Bu özellikleriyle neredeyse tüm medeniyetlerde şifanın sembolü olarak kullanılmıştır.

Asklepios'un sembollerinden bir diğeri şifa veren ilaçlar için kullanılan, zehri belli ettiği için gümüşten yapılmış olan taktır. Yanında kimi zaman köpekle tasvir edilen Asklepios'a adaklarda, doğan güneşin habercisi olan ve kutsal hayvanı kabul edilen horoz kesildiği görülmektedir.¹³⁷

Asklepios'un babası, ışık, müzik, kehanet gibi pek çok alanın tanrısı olan ve sağlık tanrısı olarak da kabul edilen Apollon, annesi ise Thessalia hükümdarı Phlegyas'ın kızı Koronis'tir.¹³⁸

Asklepios'un doğumuna ilişkin farklı hikayeler bulunmaktadır. Genel olarak kabul gören efsaneye göre, Koronis, Apollon'dan bir erkek çocuğa hamile kalır. Ancak Koronis bu çocuğa hamileyken bir ölümlüye aşık olur ve onu yatağına alır. Bu olayı tanrıya kutsal kuşu kuzgun haber verir ve Apollon ihanetin öfkesiyle bembeyaz olan kuşun tüylerini karaya boyamıştır. Apollon'un emriyle Koronis cezasını çekmek için odunların üzerinde yakılacaktır. Bu sırada Apollon çocuğunu kurtarmak için kadının karnını yarar ve ölmek üzere olan çocuğu kurtararak Kentauros¹³⁹ Kheiron'a teslim eder.¹⁴⁰

Romalı şair Publius Ovidius Naso (MÖ 43-MS 17) *Methomorphoses* adlı eserinde olayları şöyle anlatmaktadır:

“Duymadın mı daha bütün Lesbos'a yayılan olayı? Bilmez misin atalar yatağını Nyctimen'in kirlettiğini? Şimdi bir kuştur o da, suçunu bilir de çıkmaz gün ışığına, kaçır, utancından, gizler karanlıklara suçunu, bütün göklerden kovulur. Böyle söyledi, sonra karga aldırmanın sözlerine, dilediğin başına gelsin, kötülüğün de senin dedi. Şaşmadı yolunu, gitti efendisine anlatmaya hepsini, Koranida'yı bir Haemonius'lu gencin kollarında götürdüğünü. Düşmüştü defne başlığı duyunca bu yıkımı, karısını çılginca seven tanrının. Değiştirdi yüzü, gözü, düştü kavalı elinden, içi yalındı. Almış çok sevdiği silahlarını, germiş yayını, delip geçmiş bağrına bastığı karısını ok. Basmış çığılı vurulan kadın, çıkarınca gövdesinden oku kızıla boyamış ak tüylerini katılaştıran kan. Bağırması: Ey Phoebus doğurunca vereydin cezayı, vurduğun bir kişi, ölümün aldığı can iki. Gitmiş kanı da canı da bunu söyleyince. Ayrılmış gövdeden can, ölümün soğukluğu gelmiş ardından. Üzülmüş bu kanlı cezayı verdiği, bir dedikodu yüzünden öfkelenmiş. Bitmiş iş, kargışlar yağdırmış kendi kendine, bu acı savı veren kan döktüren kuşa. Atmaz olsam demiş, yermiş elini de, yayını da, çekince atılan okları da mızraları da. Yerden kadını kaldırmış sarılmış, ısıtmış,

¹³⁷Gökçe, Pergamon Asklepieion'u ve Tıp Tarihi Açısından Önemi, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1989, s. 20, 21.

¹³⁸Bayat, s. 101.

¹³⁹Kentauros, Hellen mitolojisinde başı insan, gövdesi at biçiminde olan yaratık.

¹⁴⁰Kuşkonmaz, “Bergama'da İki Bin Yıllık Bir Hastane ve Bir Hekim: Asklepiyon ve Galen”, Konuralp Tıp Dergisi 8/2, 2016, s. 148; Bayat, s. 101.

yenmek istemiş acılarını, gecikmiş yardımlarla, işe yaramaz onarımlarla, dindirmelerle. Görmüş, odunların yığıldığını ölüyü yakmak için, hepsi boş. Yalınlar yayılırken inlemiş, sarsılmış yüreği. İslatmaz gözyaşları tanrıların yüzünü, bilinmez ağlamaları... Kadının sevmediği kokuları serpmiş göğsüne, sonra kucaklamış onu, doğru olmayan bir ölüm, ne gerekmişse yapmış. Phoebus acımış, istememiş soyundan gelenin yok olmasını, çıkarmış anasının karnından, götürmüş dölü bozuk Khiron'un oyuğuna, önlemiş yanmasını. İstememiş Phoebus yalan sözlerle ödül bekleyen boşboğaz karganın ak tüylü kuşlar arasında kalmasını, kovulsun demiş.”¹⁴¹

Asklepios'a hekimlik sanatını öğreten Kheiron, doğanın içinde yaşayan, doğanın sırlarına ermiş bir varlıktır.¹⁴² Asklepios, Kheiron'un yanında eğitim görürken yalnızca cerrahlığı değil, hastalara ilaç yapmayı, şifalı otlardan faydalanma yollarını, hatta ölüleri diriltmeyi bile öğrenmiştir.

Efsaneye göre tanrıça Athena, Gorgo canavarı öldüğü zaman bedeninden akan kanı toplamış ve Asklepios'a vermiştir. Gorgo'nun sağ tarafındaki damarlarda dolaşan kan zehirli, sol tarafında bulunan damarlarındaki kan ise şifalı nitelikteymiş. Bu şifalı kanı da Asklepios ölüleri diriltmek için kullanırmış.¹⁴³

Bu diriltmeleri karşısında tanrıların ayrıcalıklarının korunup korunamayacağı bilinmez bir hal aldığından, ölüm diyarının tanrısı Hades, Asklepios'u, Zeus'a şikayet etmiştir. Asklepios'un düzene karşı gelmesini cezalandırmak için Zeus onu yıldırımlarıyla öldürmüştür.¹⁴⁴ Apollon ise Asklepios'un ölümü üzerine Zeus'a yıldırımları hazırlayan Kyklop'ları öldürmüştü.¹⁴⁵

Asklepios, ölümünden sonra takımyıldıza dönüştürülerek Yılancı takımyıldızı olmuştu.¹⁴⁶ İnanışına göre, Asklepios'un hayatının son anında yazdığı ölümsüzlük reçetesindeki yazının mürekkebi, yağmurun etkisiyle akmış ve yerdeki ota karışmasıyla sarımsak meydana gelmişti.¹⁴⁷

Asklepios, farklı kaynaklarda farklı sayılarda çocukları olduğu kabul gören kalabalık bir aileye mensuptur. Kimi adak kabartmalarında karısıyla, *Asklepiades* denilen iki oğluyla, kızları Hygieia, İaso, Aigle, Panacea ve Akeso ile tasvir edilmektedir. Bazen de bir diğer oğlu çocuk tanrı Telesphoros'la birlikte gösterilmektedir.

¹⁴¹Ovidius, *Metamorphoses II*, (Çev. İ. Z. Eyuboğlu), Payel Yayınları, 1994, s. 590, 630.

¹⁴²İlter Uzel, “Anadolu Antik Şehir Sikkelerinde Asklepios Kültü”, XII. Arkeometri Sonuçları Toplantısı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997, s. 116.

¹⁴³Arihan, s. 46; Uzel, s. 116.

¹⁴⁴Uzel, s. 116.

¹⁴⁵Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2006, s. 62; Uzel, s. 110.

¹⁴⁶Bergama Kültür ve Sanat Vakfı, *Bergama Hükümdarlık Kültü*, Bergama Belleten 14, Eylül 2005, s. 86.

¹⁴⁷Bayat, s. 102.

Sağlık anlamına gelen Hygieia, hasta insanlarla birlikte hayvanlara da bakmakta olan Asklepios'un yardımcısıydı. İaso, deva, iyileştirici anlamına gelen sağlık tanrıçasıydı. Akeso, yaraları iyileştirici ve hastalıkları iyi edici tanrıçaydı. Aigle da babasının yardımcılarından. Panaceia ise tıbbi bitkilerin sorumlusuydu, Asklepios ile (Helios'un kızı) Lampetia'nın kızı olarak bilinmektedir.¹⁴⁸

Asklepios kültürünün en eski merkezinin Teselya sınırları içindeki Triikka olduğu, asıl geliştiği yerin ise Epidauros olduğu kabul edilmektedir. Ölümünden sonra Asklepios adına şifa uygulamaları *asklepiadler* tarafından ilk çağın sonuna kadar sürdürülmüş ve yüzlerce tapınak kurulmuştur.

*Asklepieion*ların açılışı için izin almaya gelen heyetlere, hekimlerle birlikte kutu içinde bir yılan gönderilmesi geleneği vardı.¹⁴⁹ Kültün asıl geliştiği yer olarak kabul edilen Epidauros'da büyük bir yılan bakım yeri bulunmaktaydı. Burada üretilen yılanların diğer tapınaklara taşınması ile kültürün yayılımı sağlanırdı.

Asklepios kültürü MÖ 295 yılındaki bir veba salgını sonrasında Roma'ya girmiş ve yaygınlık kazanmıştır.¹⁵⁰ MÖ III. yüzyılın sonlarında Roma'da üç yıl süren bir salgın hastalık yaşanmıştı. Hastalığa çareler aranırken Romalıların, salgının önlenmesi için Hellen sağlık tanrısı Asklepios'tan yardım istemesiyle, Epidauros *asklepieion*undan gemi ile büyük bir yılan getirilmiş ve Tiber nehrine bırakılmıştı. Nehri yüzerek orada bulunan adaya çıkan yılan gözden kaybolduktan hemen sonra ise salgın hastalık sona ermişti. Böylece Romalılar bu adada Asklepios adına bir tapınak yapmışlar ve Asklepios tapınımı, tapınaklarının yapımı Roma'da başlamıştır.¹⁵¹

---

¹⁴⁸Akça, s. 12.

¹⁴⁹Hancı, "Yılan Hikayesi", Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi, Cilt 14, Sayı 8, 2005, s. 7.

¹⁵⁰Strabon, *Geographica*, (Çev. A. Pekman), İstanbul, 1987, XII, 567; Erdal Gilgil, "Asklepieion'dan Nosokomeion'a Antikçağ'da Tedavi Kurumlarının Gelişimi", T Klin Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi, 10:279-284, 2002, s. 281.

¹⁵¹Bulfinch, Bulfinch Mitolojileri, (Çev. Aysun Babacan, Bora Kamçez, Berk Özcangiller), Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 326; Şefik Görkey, "Asklepios Kültü ve Anadolu'dan Bazı Örnekler", III. Türk Tıp Tarihi Kongresi (20-23 Eylül 1993) Bildirileri, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s. 348.

2.2. Tedavi Bağlamında *Asklepieion*

Önceleri babası Apollon ile birlikte tapınılan tanrı Asklepios'a adanmış tapınaklar dinsel tıbbın önemli bir noktasıdır. Bu tapınaklarda, Asklepios oğulları anlamına gelen *asklepiadlar*-din adamı hekimler görev yapmaktaydı.

Tapınaklarda dinsel ritüellere dayalı tedavi için gerekli olan ilk koşul şüphenin karışmadığı bir inançtı. Bu tapınaklarda, düş uykusu ile telkin gibi psikolojik tedavilerin yanı sıra, şifalı sular, şifalı otlar, merhemler, cerrahi tedaviler gibi dönemin halk tıbbı yöntemleri de uygulanmaktaydı. Bu uygulamalar, antik dünya insanının hastalık ve sağlık kavramlarına bakış açısını anlamamızda değerli bilgiler sunmaktadır.

Asklepios adına düzenlenen, hem tapınım yeri hem de şifa bulunan sağlık merkezleri olan tapınaklara *asklepieion* denmektedir. Bunların en bilinenleri, Epidaurus, Korinth, Kos ve Bergama'dır. MÖ IV. Yüzyılda, Asklepios adına yapılan şifa tapınakları Triikka'dan Epidaurus'a, Pergamon'dan Korinth'e tüm Hellen dünyasında inşa edilmeye başlanmış, Yunanistan'dan çıkan kült Anadolu ve Roma'ya yayılmıştır.

Asklepieionlar çok yönlü özellikleriyle, hem bir sağlık merkezi olarak hastalıkların tedavi edilmesine hem de *asklepiadların* yetişmesine imkan sağlamaktaydı. Bu tapınakların asıl görevi, hastaları ölümden uzaklaştırarak ruh ve bedeninin tedavisini sağlamaktı.

Yaklaşık MÖ 770 yıllarında, sağlık tanrısına adanan ilk Asklepios tapınakları inşa edilmiştir.¹⁵² Bu tapınakların yer aldığı 300'ün üzerinde alandan söz edilmektedir. Bu antik tedavi yapıları, genellikle ormanlara, su kaynaklarına ve güzel manzaralara sahip olan, şifalı özellik taşıyan yerler üzerine yapılmıştır.¹⁵³ *Asklepieionların* yapımında kaynak aktarımı, tapınağın yönetimi, yerel siyasi organizasyonların veya seçilmiş yöneticilerin sorumluluğundaydı.¹⁵⁴

Başlangıçta bazı bölgelerde mağaralar olan tapınım yerleri, sonraları birbirinin benzeri şekilde inşa edilerek düzenlenmiş tapınaklar olmuştur. Binalar genellikle avlusu sütunlarla çevrili, yerden üç basamak yukarıda, yüzleri içerideki tek ışık

¹⁵²Lewis, Tıp Tarihi (Çeviren: Güdücü N), Khalkedon Yayınları, İstanbul, 1998, s. 22, 23.

¹⁵³Arıhan, s. 61.

¹⁵⁴Akça, s.17.

kaynağı olan güneşi görecek şekilde, doğudaki ana giriş kapısına dönük olarak inşa edilmişlerdi.¹⁵⁵

İçinde tanrının ahşap, fildişi ya da mermerden yapılmış heykelinin bulunduğu iç odaya bir sundurmadan geçilerek ulaşılmaktadır. Odada ayrıca tanrılara sunulan yiyecekleri koymak için masalar ya da *trapezai* adı verilen özel oturma yerleri bulunmaktadır. Giriş kapısının hemen karşısında ise açık havada bir altar (sunak) bulunmaktadır. Yanında ateş yanan, kurbanların kanının veya adak şarabın toprağa dökülmesini sağlayan bir deliği olan masa şeklindeki bu sunak, adak ve kurban sunumunun yapıldığı bölgeyi işaret etmektedir. Tapındaki tedavi görenler tarafından hediye edilen sunular, çeşitli metallere ya da en ucuz malzeme olan pişmiş topraktan yapılarak duvarlara asılmaktaydı. Teşekkür tabletleri ile tapınak alanı içerisine yerleştirilmiş olan mermer yazıtlar girişte yer almaktaydı.¹⁵⁶

Tapınaklardaki en önemli yapı, hastaların düş uykusuna yatmak istediklerinde kullandıkları *abaton* adı verilen uyku alanlarıdır. Bu alanlar ilk dönemlerde genellikle kolonlarla desteklenen, açık sundurma şeklinde dar ve uzun bir binadır. Daha sonra Bergama örneğinde olduğu gibi düş uykusuna yatmak için özel odaları barındıran binalar inşa edilmiştir.¹⁵⁷

MS II. yüzyılda Epidauros'u ziyaret etmiş olan Pausanias, gördüklerini,

“Kutsal Asklepios korusu her tarafında sınır taşlarına sahiptir. Etrafı kapalı bu yer içinde hiçbir adam ölmez ve hiçbir kadın çocuk doğurmaz... Epidaurialı veya yabancı, herkes adağını sınırlar içinde sunar... Asklepios heykeli, Atina'daki Olimpos Zeus'unun yarı boyutlarında, fildişi ve altından yapılmıştır. Bir elinde asa ve diğeri yılanın başı üzerinde, tahtta oturmakta ve yanında bir köpek yatmaktadır. Tahtın üzerindeki aynalar Argive kutsal kahramanlarının, Bellerophon ve Chimaira ve Medusa'nın başını alan Ferseus'un eylemlerini sergilemektedir. Tapınağın ötesinde, tanrının ayinsel istekçilerinin uyumaya gittiği bir yer vardır. Hemen bitişiğine, ziyaret edilmeye değer, tholos denilen beyaz bir taştan yapılmış yuvarlak bir bina inşa edilmiştir. İçinde Pausias tarafından yapılmış, Eros'un ok ve yayını bırakıp bunların yerine bir lir tutan resmi vardır. Şarap bardağından şarap içen, Pausias tarafından resmedilmiş sarhoş da oradadır; resimde bir şarap kadehi ve kadehin içinde bir kadının yüzünü görebilirsiniz. Antikçağ'da çok daha fazla olmasına karşın ben oradayken avlu duvarında duran, o güne gelebilen altı tablet vardı. Bu tabletler üzerine Asklepios tarafından iyileştirilen kadın ve erkek isimleri, hastalıkları ve nasıl iyileştirildikleriyle birlikte nakledilmiştir.”¹⁵⁸ şeklinde anlatmıştır.

¹⁵⁵Akça, s. 15.

¹⁵⁶Akça, s. 16.

¹⁵⁷Akça, s. 16.

¹⁵⁸Pausanias (Tr Peter Levi), Guide to Greece 2 vols., Penguin Books, New York, 1971, s. 193, 194. (çeviride P.C. Miller'in eserinden yararlanılmıştır.)

Bergama'daki *asklepieion*, güneşten yararlanabilecek bir bölgede olması, soğuk kuzey rüzgarlarından kendisini koruyan bir tepenin yamacında kurulması ve etrafında ormanlık alanın bulunması gibi özelliklerinden dolayı en çok tercih edilen şifa merkezi durumuna gelmişti.¹⁵⁹ Hellenistik çağın bu önemli kutsal alanı, kullandığı şifalı su, kaplıca, güneşlenme, telkin, müzik gibi tedavi yöntemleriyle tip uygulamalarının ne kadar ileri gittiğini göstermektedir.

Galen'in Bergama'da görev yaptığı dönemle ilgili bir rivayet bulunmaktadır:

“Bir gün asklepieiona gelen bir hastayı içeri almışlar, asklepiadlar tarafından yıkanmış, beyaz harmaniler giydikten sonra kutsal yoldan geçirilerek uyku odasına alınmış. Sayıklaması, düşleri takip edilmiş ancak hastalığın kökeni bulunamamış. Birkaç gün içinde belirtilerden zehirlendiği anlaşılınca, hastanın ağırlaşan durumu Galen'e bildirilmiş. Galen, hastayı gördükten sonra tapınaktan çıkarılmasını ve ölmeden akrabalarının almasını buyurmuş. Dönüş yolunun ağaçlı girişinde bırakılan ve akrabalarına haber gönderilen hasta, bu umutsuz bekleyişinde yol kenarında aynı kaseden içtikleri sütü kusan iki yılan görmüş; süt başında kavga ederken birbirlerini ısırıkça süte zehirlerini saçmışlar. Umutsuz kalan hasta, canına kıymak düşüncesiyle süt kabını içmiş. Zehirli sütü içtikten sonra olduğu yere yığılmış ve derin bir uykuya dalmış. Hastanın oğulları babalarını almak için içeri girdiklerinde önce onu görmemişler, sonra çamların altında yüzü koyun yatarken bulmuşlar. Öldüğünü sanıp, yüzünü çevirdiklerinde uykudan uyanan babaları ayağa kalkmış. Birisi hemen koşup Galen'e hastanın iyi olduğunu müjdelemiş. Hekim Galen de panzehiri bulmanın sevinciyle bir sütun diktirmiş ve üzerine aynı kaptan içtikleri sütü kusan iki yılan kabartması yaptırmış.”¹⁶⁰ (Ek, Resim 12)

Sıcak su kaynaklarıyla bilinen Alliano, Helenistik dönemde kurulan ve Roma döneminde gelişen, Bergama'da ortaya çıkarılmış önemli bir Asklepios şifa merkezidir.

Aristides (117-181), *Hieroi Logoi* adlı eserinde bu kentten;

“...Tanrı beni gönderdiği için Alliano'da kaldım. Sonra birçok zorlukla karşılaştım. Ne yemek yiyebildim ne de yediğimden tat alabildim. Bir şey yediğimde yanmayla birlikte boğazım tahriş oldu, nefes alamadım. Beynimde şiddetli kasılmalar baş gösterdi. Kusmaya çalıştıysam da beceremedim. Birazı bile fayda edecekti ama hiç kusamadım. Yediğim boğazıma takılıyordu ve nefes alamıyordum. Bu dertten kurtulmak zordu. Bütün nefes borum tahriş olmuştu. Hastalığım vücudumdaki genel zayıflıktan kurtulmak için vücudumdaki zehri atmalydım. Yanımda kimseler de yoktu, herkes bir yerlerdeydi. Tek bir kişi hariç, sıcak sulardan faydalanmakta olan bir kişi. Bu insanı daha önce düşümde görmüştüm. Bindiğim at tökezleyip yolda düştüğümde bunun bir kader olduğunu ve yalnız olmam gerektiğini söylemişti. Bu olay yola çıkmadan Pergamon'da olmuştu. Sonra Alliano'de zorluklarla karşılaştığımda başka bir düş gördüğümü hatırlıyorum. Mısır denizinde bir salda tek başıyordum. Çok

¹⁵⁹Akça, s. 15.

¹⁶⁰Bergama Kültür ve Sanat Vakfı, Bergamalı Lokman Hekim Galenos, Bergama Belleten 18, 2010, s. 138.

gergindim ve koruyucu babam Zosimus bir at sırtında karada belirdi. Sonra nasıl olduysa karaya çıktım. Ve atı aldım. Böyle bir düştü. Düşümde İskenderiye'den geçtiğimi gördüm. Bir okul gördüm. Ve şu mısraları tekrarlayarak şarkı söyledim: “Birçok kişiyi ölümden kurtardı, Hades'in ellerinden kurtulma şansları olmasa bile” oysa ki bunlar benim mısralarım tanrı için oluşturduklarımın ilkleri ...” ifadeleriyle bahsetmektedir.¹⁶¹

Aristides'in, Apollon Klarios'un önerisi ile Allianoi su *asklepieion*una tedavi olmak için geldiği, Klaros kutsal alanındaki bir yazıttan da bilinmektedir.¹⁶²

2.3. Asklepiad

*Asklepieion*larda, Asklepios oğulları anlamına gelen *Asklepiadlar*-din adamı hekimler görev yapmaktaydı. Baş din adamı ve yardımcıları genellikle bölgenin varlıklı ailelerinin çocukları arasından seçilmekteydi. Diğer temizlik işleri, aydınlatma, sunak ateşinin sürekli olarak canlı tutulması gibi hizmetler için genç erkek çocukları çalıştırılmaktaydı.¹⁶³

Asklepiadların, şifa gücü bulunan, aydınlanmış, arınmış, yüksek bilinçli kişiler olduğuna inanılırdı. Mistik tıp bilgilerini Asklepios'un öğretisine göre uygularlardı. Sağlık tanrısının temsilcisi sayıldıklarından hekim ve din adamı sıfatlarını taşırlardı. Genel olarak tanrılarla rekabet halinde olmamak için din adamları, şifa işleriyle değil de Asklepios'un kendi işini yerine getirebileceği bir ortamın sağlanabilmesi için tapınağın bakımı ile ilgilenmişlerdi.¹⁶⁴

Asklepiadlar, tanrı ile onun insan meslektaşları arasında bir bağ kurulmasına yardımcı olmuşlardır. Bu bağ hekimlerin hastalar arasında kabul görmesine yardımcı olurken, bir yandan da kültün yaygınlaşmasını sağlamıştır. MÖ IV. yüzyılda aralarında *asklepiadların* da bulunduğu hekimler, tanrı adına kurbanlar kesip, yeminler etmişlerdir. Kültle hekimlerin ilişkisini gösteren bu kurban ve adaklar, hem hekimlerin bizzat kendileri hem de tedavi ettikleri hastaları için olmuştur.¹⁶⁵

Klasik Hellen medeniyetinde bütün hekimlere *asklepiad* denilmekteydi. Bunlar güçlü bir sektör oluşturmuşlardı. Yeni hekim, ailesine gösterdiği saygıyı ustasına da göstereceğine, kazancını kara günde onunla paylaşacağına, onun

¹⁶¹Yaraş, A. “Antik Sağlık Merkezi Allianoi ve Hastanesi”, Uluslararası Bergama Sempozyumu 7-9 Nisan 2011, Bergama Belediyesi Yayınları, Cilt I, Aralık 2011, s.376, 377.

¹⁶²Bergama Kültür ve Sanat Vakfı, 2010, s. 131; Yaraş, A. “Antik Sağlık Merkezi Allianoi ve Son Durumu”, Aktüel Arkeoloji 2, 2007, s. 101.

¹⁶³Akça, s. 17.

¹⁶⁴Arıhan, s. 57.

¹⁶⁵Akça, s. 92.

akrabalarına kendi kardeşleriymiş gibi davranacağına and içerdi. *Asklepiad*lar soy zincirlerini yüzyıllarca unutmamışlardır.¹⁶⁶

2.4. Hasta Kabul Süreci

Asklepios'a tapınımıyla birlikte şifa bulmak isteyen hastalar genellikle sorunlarını tanrıya bildirmek için *asklepieion*lara gelirlerdi. Asklepios, ona bildirilen sorunların tedavisini hastaların düşlerine gelerek cevapları.

Felç, körlük, kısırlık, delilik gibi ağır durumları olan hastalarla birlikte, baş ağrısı gibi basit hastalıkları olanlar da gelirdi.¹⁶⁷ *Asklepieion*lara kadınların ilgisinin fazla olduğu, çocuk sahibi olmak isteyen kadınların Artemis için sunduğu adaklardan anlaşılmaktadır.¹⁶⁸ Hastaların bakıcı tanrıçası, kadın hastalıklarının ve doğumların koruyucusu kabul edilen Artemis, Asklepios'tan sonra en çok başvuru alan tanrılar arasındaydı.

*Asklepieion*ların dokunulmazlığı vardı, düşmanlardan korunmak için buraya sığınan insanların ve hayvanların korunduğuna inanılırdı. Bu kutsal yere, her sınıftan halk ve her türlü hasta gelebilirdi ancak tanrıların emirlerine göre ölümün girmesi yasaktı. Burada hiçbir hastanın kaybedilmesine, hiçbir kadının doğurmasına izin verilmez, tedavi imkanı olmayan hastalar kabul edilmezdi. Bu yüzden kabul edilen hasta iyileşeceğine inanılırdı. Ancak Bergama *asklepieion*unda, kutsal alanda mezarların ortaya çıkarılması, tedavi için gelenlerden ölenlerin olduğunu ve bunların bilinmemesi için hemen orada gömüldüklerini düşündürmektedir.¹⁶⁹

Tapınağın ziyaretçilere açılması bir seromoni ile olur; tapınaktaki din adamları tarafından ışıklar söndürülür, tanrılar örtülerinin kaldırılmasıyla ziyaretçilerin adakları ile beslenirdi. Kapıların açılmasıyla birlikte bekleyen ziyaretçiler içeri alınırdı. Akşam olunca aynı şekilde kapılar kapatılarak ışıklar yakılır, tanrıların örtüleri kapatılarak uykuya geçmeleri sağlanırdı.¹⁷⁰

Asklepieiona gelenler tanrının huzuruna çıkmadan önce ruhsal ve fiziksel arınma ritüellerine alınırdı.¹⁷¹ Bergama kazılarında bulunan mermer bir kitabede "*Hasta içeri girsin... On gün geçsin... Yıkansın günlük elbiselerini çıkarıp beyaz*

---

¹⁶⁶Bayat, s. 100.

¹⁶⁷Miller, s. 195; Gökçe, s. 35, 36; Walton, *The Cult of Asclepios*, The Atheneum Press, Boston, 1984, s. 52.

¹⁶⁸Akça, s. 17.

¹⁶⁹Bergama Kültür ve Sanat Vakfı, 2010, s.161.

¹⁷⁰Akça, s. 18.

¹⁷¹Miller, s. 193.

*ehrama sarılsın... Tanrıya çıksın. Mukaddes zeytin dallarıyla süslü kurbanlık koyunlar adak versin. Büyük yatakhaneye girsin... Yüzük, kemer ve bağlarını çıkarsın. Yalınayak yürüsün...*¹⁷² şeklindeki ifadeler tedavinin safhalarını göstermektedir.

Hastalar, bitkisel ilaçlarla (kükürt-defne) temizlenerek arınır (kutsal kuyuda)¹⁷³, Asklepios'un yardımını istemeden önce kutsal yerlerde tanrılara kurban sunarlardı. Adaklar Bergama *asklepieion*unda genelde zeytin dallarıyla süslenmiş koyun veya horoz, Atina'da ise adak çörekleriydi.¹⁷⁴ Hellenlerde kullanımı sıkça görülen zeytin dalı, güveni ve masumiyeti simgeleyen barış sembolleridir.

Akşama kadar dinlenme alanlarında zaman geçiren hastalar, daha önce burada şifa bulanların bıraktığı teşekkür yazıtlarını, sunuları inceleyerek, diğer hastalarla sohbet ederdi. Bu incelemelerin ve sohbetlerin, hastaların buradan iyileşerek çıkacaklarına dair inançlarını, bir nevi plasebo¹⁷⁵ etkisini güçlendirdiği bilinmekteydi.

2.5. Düş Uykusu

Hastaların kabul ve arınma süreçlerinin ardından akşam olduğunda uyku odasına (*abaton*) geçilir, orada bir örtü üzerinde (*stibas*) ya da kurban postu üzerinde yerde uyunurdu.¹⁷⁶ Din adamları burada yatan hastaya, uyuyuncaya kadar tanrılara dua etmesini, hastalığının nasıl iyi olacağını tanrının düşlerinde ona bildireceğini telkin ederlerdi.

Hastanın, bedensel ve ruhsal arınmasını sağlamak amacıyla birtakım ritüellerin uygulanması gerekirdi. *Asklepieion*da bulunmuş olan kitabede belirtildiği gibi arınmanın bir parçası olarak dökümlü, özel beyaz bir giysi giyen hastanın, yüzük, kuşak, kemer gibi aksesuarlar takmasına izin verilmezdi. Bu sürecin ardından hastalar, düşlerinde tanrıdan gelen şifa öğütleri alacaklarına veya tanrının kendisi tarafından tedavi edileceklerine inanarak uyurlardı.

Hastaların uyumasının ardından din adamları, Asklepios'un onları iyileştireceği telkinlerini tekrarlayarak kutsal yılanlarla birlikte aralarında dolaşmaya başlardı. Bu ortamda hastalar, genellikle beyaz harmanisi, elinde asası, yanında

¹⁷²Bayatlı, Bergama Tarihinde Asklepiion, Anıl Matbaası, İstanbul, 1954, s. 11.

¹⁷³Akça, s. 18.

¹⁷⁴Bayat, s. 105.

¹⁷⁵Plasebo, herhangi bir rahatsızlığın tedavi ediliyor hissi verilmesiyle, özellikle telkine dayalı bir etkiyle hastanın iyileşme sürecine girmesi hali.

¹⁷⁶Dönmez, s. 43.

kutsal hayvanları köpek ya da yılan olan Asklepios'un aralarında dolaştığını ve kendileri ile konuştuğunu ileri sürerlerdi. Özellikle tanrının tezahürü (*epiphany*) olan beyaz harmani, asa, köpek, yılan gibi imgeler hastaların tanrı ile karşılaştıkları fikrini güçlendirirdi.¹⁷⁷

Düşün görülebilmesi için *asklepieionun* koyduğu kurallara uyulması gerekirdi. Düş göremeyen hastaların, gıda tanzimiyle bazen de haşhaş suyu¹⁷⁸ gibi ilaçlarla uyutularak düş görmesi sağlanırdı.

Hastanın düşüne gelen Asklepios, hastalığıyla ilgili tedaviyi kendisine uygulamış ya da tedavide uygulanacak yöntemleri ve ilaçları hastaya söylemiş olabilirdi. Böylece hasta uyandığında iyileşmiş olur ya da iyileşmediğine inanıyorsa, düşünüyü din adamlarına anlatırdı.¹⁷⁹ Asklepios hastaya görünmezse, hastadan gördüğü düşü, yorumlaması için din adamlarına söylemesi beklenirdi. Onların düşleri yorumlayarak bu doğrultuda tedaviyi uygulamalarına rağmen, hasta hala iyileşmemiş ve kötü düşler görüyorsa tedaviye devam edilirdi. Hastanın iyileştiği, düşlerinin temizliğinden anlaşılırdı. Yani hem hastalığın işaretleri hem de tedavi yöntemleri düşlerden alınmaktaydı.

İyileşme ise kimi zaman gerçekleşir kimi zaman gerçekleşmezdi. Bu durumda din adamları, hastanın ya kendisine söylenenleri yerine getirmediğini ya da tedaviye olan inancındaki eksikliği sorgulardı.¹⁸⁰ İnanmak iyileşmenin temel kuralıydı diyebiliriz.

Hasta iyileştikten sonra tapınaktan ayrılırken parayla birlikte, kendi adını taşıyan, hastalığının ve önerilen tedavinin kayıtlı olduğu, adak niteliğinde bir tablet bırakırdı.¹⁸¹ Bu teşekkür tabletleri mermer, tunç veya pişmiş toprak üzerine işlenirdi.

Adaklar hastalığın çeşidine göre, tunçtan yapılmış kafa, bacak, kulak, göz, gibi iyileşmesi istenen ya da iyileşmiş olan bedenin bir parçasını betimleyen objeler şeklinde olurdu. *Asklepieion*lara bırakılan adak yazıtları ve sunular hastaların farklı amaçlarla geldiğini göstermektedir.

Çeşitli hastalıkların belirtilerini ve tedavilerini içermesi bakımından bu kayıtlar günümüzde de değerini korumaktadır. Aynı zamanda bunlardan yola çıkarak bazı tapınakların belirli konularda özelleşmiş oldukları söylenebilir. Tapınaklara

---

¹⁷⁷Akça, s. 20.

¹⁷⁸Gökçe, s. 37.

¹⁷⁹Dönmez, s. 44.

¹⁸⁰Arıhan, s. 53.

¹⁸¹Arıhan, s. 53; Dönmez, s. 44.

gelen hastaların hepsinin kısa sürede iyileştiğini söylenemez, kimilerinin uzun süreli ziyaretlerde bulunması gerekirdi ve genel süre bir yıldır.¹⁸²

2.6. Asklepyan Tedavi Yöntemleri

*Asklepieion*lardaki tedavi yöntemlerine ait bilgiler genel olarak bulunan yazıtlar ile sunulara, görgü şahitlerinin bildirdiklerine ve Aristides'in Bergama *asklepieion*undaki tecrübelerine dayanmaktadır. *Asklepieion*larda en iyi tedavi söz konusu olduğunda uygulanacak yöntemin öğrenilmesi, tanrıya, ilahi mesajların alındığı düşlere bağlıydı.

Asklepieiona kabul edilen hastalar, daha içeri alınırken din adamlarınca ölme ihtimalinin düşük olarak değerlendirildiğini bilirler, böylece tapınakta iyileşeceklerine dair inançlarını yüksek tutarlardı. Hastaların müzik dinleme gibi etkinliklere katılmaları, sosyal ortamlarda zaman geçirmeleri, tapınaklarda dua etmeleri, psikolojilerini olumlu yönde etkilerdi.

Roma hükümdarı *Marcus Aurelius* (121-180)'un *Meditations* adlı eserinde Asklepios kültü hakkında dönemin düşünceleri ifade edilmiştir;

*"Genel olarak şöyle deriz 'Asklepios bir adama at egzersizi, soğuk banyo veya hiç ayakkabı giymemesini emretti'; buna benzer bir şekilde diyebiliriz ki: 'Evrensel Doğa ona hastalık, yetersizlik, kayıp veya diğer bir bela emretti'. Bir önceki cümledeki emretti ifadesi aslında 'sağlığına yararlı olarak bunu öne sürdü' anlamındadır; ikinci cümlede ise kişinin başına gelenler, doğanın kanununa uygun olarak önlerine çıkarılmıştır anlamına geliyor... Basit insanlar bile ne söylediğini bilirler, çünkü şu ifadeyi kullanırlar; 'ona gönderildi', ve işte bu demektir ki ona 'gönderildi (başına geldi)', bu da 'bu onun için emredildi' demek oluyor. Buna göre bu emirleri, tıpkı Asklepios'un emirlerini kabul ettiğimiz gibi kabul edelim. Bunlardan bir çoğu kesin olarak ağır olabilir ama sağlığa kavuşma umuduyla onları kabul ediyoruz."*¹⁸³

Tapınaklardaki yazıtlardan anlaşıldığı üzere *asklepieion*larda iki temel hastalık grubu bulunmaktadır. Bunlardan birincisi körlük, felç, kısırlık gibi tedavisi mümkün olmayan hastalıklardır; bu hastalıkların tedavi öykülerinde mucizevi yöntemlerden bahsedilmektedir.¹⁸⁴ İkincisi ise baş ağrısı, ateş, öksürük, mide ağrısı gibi sıradan iyileşebilir hastalıklardır. Bunlarda da dönemin tıp anlayışına uygun olarak diyet, egzersiz, güneşlenme gibi tedavi yöntemleri uygulanmıştır.¹⁸⁵

Tapınak tedavilerinin ilk beş yüzyılında, yazıtlardan anlaşıldığı kadarıyla tanrı mucizevi tedavilerini tek başına uygulamaktadır. Din adamları ile tapınak

¹⁸²Dönmez, s. 44; Bergama Kültür ve Sanat Vakfı, 2005, s. 95.

¹⁸³Aurelius, *Meditations*, (Tr. A.S.L. Farquharson), Oxford, New York, V.8, 1990, s. 17.

¹⁸⁴Miller, s. 195; Akça, s. 82.

¹⁸⁵Akça, s. 83.

görevlilerine sadece ritüeller sırasında ihtiyaç duyulmaktadır. Bu yardımcıları, felçli hastaları tapınağa ilk gelişlerinde desteklemek, tanrının emirlerini takip etmek, cerrahi müdahale sırasında hastayı tutmak gibi görevleri üstlenmektedir.¹⁸⁶

Tapınaklarda, diyet, kusturma, kan alma, küçük cerrahi müdahaleler, ilaç uygulamaları gibi tedavi yöntemleri kullanılmıştır. Bunlarla birlikte fizik tedavi amaçlı güneşlenme, jimnastik, sıcak-soğuk su ve çamur banyoları da kullanılan tedavi yöntemlerindedir. Ayrıca bazı vakalarda Asklepios'un kutsal hayvanlarının (yılan, köpek, horoz) hasta organları yalayıp ısırmasıyla şifa sağlandığına inanılmaktaydı.¹⁸⁷

Bergama *asklepieion*unda uygulandığı bilinen tedavi yöntemleri; Psikoterapi (Telkinle tedavi), Fizyoterapi (Fizik tedavi), Helioterapi (Güneşle tedavi), Teatrotterapi (Tiyatroyla tedavi), Musicoterapi (Müzikle tedavi), Terrotterapi (Çamurla tedavi), Hidrotterapi (Suyla tedavi), Klimoterapi (Soğuk-sıcakla tedavi), imnoterapi (Sporla tedavi), Biblioterapi (Okumayla tedavi), Farmocoterapi (İlaçla tedavi), Teoterapi (İnançla tedavi), Kaprotterapi (Boşaltımla tedavi), Antidotterapi (Panzehirle tedavi), Aromaterapi (Meyve bitki ile tedavi), Fitoterapi (Otlarla, bitkilerle tedavi), Hipnoterapi (Uyutma ile tedavi), İncubatioterapi (Düş ile tedavi), Apiterapi (Arı ve ürünleri ile tedavi), Thalassoterapi (Deniz suyunu ısıtarak kullanma yoluyla tedavi), Hirudoterapi (Sülüklerle tedavi).¹⁸⁸

İlaçla tedavide otlardan, tohumlardan, hayvani gıdalardan faydalanır, özellikle balı kullanırlardı. Mide ağrılarında bal ve yağ verilmesi, yaralara kül ve şarap karışımı uygulanması, hastalara uyku ve teskin edici ilaçlar verilmesi kullanılan yöntemlerdendi.¹⁸⁹

Sindirim bozukluğu şikayetiyle Epidauros *asklepieion*una başvuran bir hastaya, ekmek, peynir, maydanoz, marul ve ballı süttten oluşan bir diyet verilmiş, çıplak ayakla dolaşması, hergün koşması, çamur banyosu yapması, sıcak banyo yapmadan önce vücudunu şarapla ovması tavsiye edilmiştir.¹⁹⁰

---

¹⁸⁶Akça, s. 83, 90.

¹⁸⁷Bayat, s. 104.

¹⁸⁸Bergama Kültür ve Sanat Vakfı, 2010, s.12.

¹⁸⁹Gökçe, s. 41.

¹⁹⁰Bayat, s. 104.

Özellikle Epidauros'daki yazıtlardan anlaşıldığı üzere, kültün ilk dönemlerinde tanrının düşünde hastayı ameliyat etmesi gibi birçok mucize tedavi uygulanmıştır.¹⁹¹

Aristides'ten öğrendiğimize göre tanrı Asklepios'un önerdiği tedaviler arasında çeşitli şifalı otlar ve diyet kürleri ilk sırada yer almaktaydı. Düşlerden aldığı öğütlerle, egzersiz, lavman yapma gibi tedaviler Aristides'in yararlandığını söylediği yöntemler arasındadır.

Soğuk kış günlerinde çıplak ayakla koşu, at binme gibi fiziksel egzersizler ile birlikte, *asklepieionun* bahçelerinde güneşlenme, masaj gibi tedavi yöntemleri de kullanılmaktaydı.¹⁹²

Aristides, kutsal suyun yararlarından bahsederken kutsal kuyunun her zaman dolu olduğunu ve suyun yazın serin, kışın ılık olduğunu belirtmiştir. Göz hastalıkları çekenler bu suyla banyo yaparak, göğüs hastalıkları, astım ve ayak sorunlarından yakınanlar da suyu içerek şifaya kavuşmuş.¹⁹³

Galen (130-210) *asklepyan* tedavi yöntemleriyle ilgili gözlemine:

*“Ve ruhlarının yaradılışından dolayı yıllarca hasta olduklarından, duygularının orantısızlıklarını düzelterek sağlıklı kıldıklarımızın sayısı oldukça fazlaydı. Pek çok kişiye methiyeler yazmanın yanında tuhaf taklitler ve bazı şarkılar düzülmesini emreden atalarımızdan kalma tanrımız Asklepios'a hiçbir yalın ifade tanıklık edemez ve başkaları için ki onlar da az değildir, tanrımız ava gitmeyi, ata binmeyi ve kollarla idman yapmayı buyurur; ve aynı zamanda avı reçete ettikleri için av türlerini de belirler... Bu insanların zayıf olan tutkularını yalnızca uyandırmak istememiş aynı zamanda tedavi şekliyle yöntemini de tanımlamıştır.”*¹⁹⁴ sözleriyle anlatmıştır.

2.6.1. Düşler ve Tedavi Örnekleri

Asklepieionlarda hastalar dertlerinin iyileştiricisi olarak düşlere yönelmişlerdir. Tedavinin işaretleri düşlerde, şifa kaynağı düşlerin görsel imgeleri içerisinde yer almaktadır. Hastaya genellikle tanrı Asklepios'un kendisinin ziyareti şeklinde olan düşler, düşü görenin ilgisini hastalıktan uzaklaştırarak tedaviye yöneltmekteydi. Yani bu düşler, hastanın eğilimini yeniden yönlendirme yeteneğine sahipti.

¹⁹¹Akça, s. 24.

¹⁹²Akça, s. 75, 76.

¹⁹³Bergama Kültür ve Sanat Vakfı, 2005, s. 91.

¹⁹⁴Miller, s. 188, 189.

Hekim Galen, düşlerle bildirilen tedavi uygulamalarından ve düşleri teşhis için kullanımından bahsetmiştir¹⁹⁵:

*“Bazı insanlar düşleri, alamet ve belirtileri küçümser. Ancak ben biliyorum ki genellikle düşlerden tanı koyarım ve iki sarıh düş bana yol gösterir, birinde sağ elin başparmak ile işaret parmağı arasındaki atardamarda bir yara açtım ve düşte söylendiği gibi kendi kendine durana dek kanı akıttım. Düşte tarif verilen bir tedaviyi uygulayarak pek çok insanı kurtardım.”*¹⁹⁶

Pausanias’a göre Epidauros’taki tabletlerden altı tanesi hala ayaktaydı, bunlardan bazılarının parçaları günümüze kalabilmiştir. Günümüze kalanlarda genellikle tedavi edilen kişinin bilgileriyle birlikte, sağlık tanrısı Asklepios tarafından gerçekleştirilmiş yetmiş tedavi öyküsü bulunmaktadır.¹⁹⁷

Epidauros’taki tabletlerden düşle tedavi örnekleri:

“Euphanes, Epidauros’lu bir oğlan çocuğu ve taş ıstırabı çekiyordu, burada uyudu. Düşünde tanrının yanında dikildiğini ve ona ‘Seni sağlıklı kılabacak olursam bana ne vereceksin?’ dediğini duydu. Oğlan yanıtladı, ‘On zar’ Tanrı gülererek ıstırabı durduracağını söyledi. Gündüz olunca oğlan sağlıklı olarak ayrıldı.

Bir keresinde tanrıya, bir gözü kör olan o göze ait göz kapaklarına ise hala sahip ancak içi boş olan bir adam geldi. İbadet odasındaki insanlardan bazıları görmesinin sağlanabileceğini düşünmesinden dolayı ona gülüyordu çünkü sadece bir yuva gözünde hiçbir şey yoktu. Sonra uykusunda ona bir düş göründü. Tanrının bazı kaplar kaynatarak göz kapaklarını açıp bu maiyi içine döktüğünü gördü. Gündüz olunca adam iki gözlü olarak ayrıldı.

*Torone’dan sülüklü bir adam uyurken bir düş gördü. Tanrı düşünde bir bıçakla göğsünü yardı, sülükleri çıkardı, adamın avucuna bıraktı ve göğsünü birleştirerek dikti. Gündüz olunca avucunda hayvanlarla ayrıldı ve sağlığını kazandı.”*¹⁹⁸

Epidauros asklepieionunda bulunan çok miktarda teşekkür yazıtı uygulanan tedaviler ile ilgili ayrıntılı bilgiler vermektedir; beş yıl boyunca hamile dolaşan Kleo ile sadece hamile kalmak istediğini söyleyip doğurmak istediğini söylemediği için kızını üç yıl boyunca karnında taşıyan Pelleneli Ithmonike, asklepieiona gelip orada düş uykusuna yatmalarıyla her ikisi de çocuğunu kucağına almış ve tanrıya şükretmiştir.¹⁹⁹ Bu yazıtta özellikle dileklerin nasıl istendiğinin, eksik ya da hatalı olmasının, beklenen sonuçları etkilediği dikkati çekmektedir.

¹⁹⁵Galen. *De usu Partium*, 2 vols, (Ed. G. Helmrich), B. G. Teubner, Leipzig, 1909, 10.4, 2:110.

¹⁹⁶Miller, s. 86.

¹⁹⁷Li Donnici, *Tale and Dream: The Text and Compositional History of The Corpus of Epidaurian Miracle Cures*, Ph.D. dissertation: University of Pennsylvania, 1989, s. 204, 247.

¹⁹⁸Miller, s. 195, 196.

¹⁹⁹Bergama Kültür ve Sanat Vakfı, 2010, s. 145; Akça, s. 82.

Bir başka yazıtta, biri dışında tüm parmakları felçli olan ve düşünde zar oyunu oynarken tanrının parmaklarını yakalayıp tek tek esneterek tedavi ettiği inançsız bir adamın öyküsü yer almaktadır. Atinalı Ambrosia'nın öyküsü de inançsızlık ve tapınak tedavileri ile alay eden bir kadının utandırılması hakkındadır. Tek gözü kör olan Ambrosia inanmamasına rağmen tapınağa gelir ve uykuya yatar. Asklepios düşünde der ki: “Eğer cehaletinin hatırası olarak bir gümüş parçası adayacağına yemin edersen seni iyileştiririm.” Ambrosia yemin eder etmez de Asklepios kadının görmeyen gözünü yarararak ilaç döker ve ertesi sabah gün ışıdığıında kadının gözü görmeye başlar.²⁰⁰

İsmi bilinmeyen ve karnındaki apse nedeniyle tapınakta düş uykusuna yatan bir adamın karnını Asklepios'un bizzat keserek apseyi boşaltması ve adamın uyandığında yerleri kan içinde bulması mucizevi tedavilere örnektir.²⁰¹

Düş uykusuna yattığında başına sürülen ilaçla kellikten kurtulan, kaybettiği sesine yeniden kavuşan, çenesinden bir mızrak ucu çıkarılan ziyaretçilerin anlattıkları da diğer mucizevi tedavilere örnektir.²⁰²

Bazıları Epidauros'taki tablet kayıtlarının tapınağın saygınlığını ve gelirlerini artırmak için din adamlarınca yapılan bir sahtecilik olduğu, bazıları ise hastanın ilaçla uyuşturulup hipnotize edilerek tanrı kılığındaki din adamlarınca tedavi edildiği görüşündedir.²⁰³

Tapınak tıbbının ilk dönemlerine ait yazıtlarda hastaların sadece tanrı Asklepios ile iletişim içinde oldukları ve onun mucizevi tedavileri ile iyileştikleri anlatılmaktadır. Bu açıdan MÖ V. yüzyılda kurulan Epidauros *asklepieion*undan günümüze gelen yazıtlar açık dayanaklar sunmaktadır, bu yazıtlara göre tanrı hasta uyurken bizzat kendisi cerrahi uygulamıştır. Epidauros'a ait bilgilerde yardımcılarından çok fazla bahsedilmediği, din adamları ile tapınak görevlilerine sadece ritüeller sırasında ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır.

Lives of Sophists adlı kitabında Philostratus (II. yüzyıl), MS 2. Yüzyılda eklem iltihabına çare aramak için Bergama'daki Asklepios tapınağına giden sofist Polemo hakkında şunları anlatmaktadır; Polemo tapınakta uyur ve Asklepios kendisine görünüp soğuk birşeyler içmekten kaçınmasını söyleyince, Polemo'nun

---

²⁰⁰Akça, s. 82.

²⁰¹Akça, s. 90.

²⁰²Akça, s. 82.

²⁰³Behr, Aelius Aristides And The Sacred Tales, A. M. Hakkert, Amsterdam, 1968, s. 36.

cevabı “peki ya bir sığır tedavi ediyor olsaydınız ne önerecektiniz?” şeklinde alaycı ve kuşkucu olmuştur.²⁰⁴

İkinci yüzyıla tarihlenen bir Roma yazıtında muhtemelen sıradan vatandaşlar olan dört adamın tedavisinden bahsedilmektedir; düşünde, kör bir adam olan Gaius’a önce tanrının heykelinin tabanına eliyle dokunması sonra gözüne sürmesi buyrulur, zatülcenp²⁰⁵ olan Lucius’a Asklepios’un sunağından alınan kül ve şarapla bir yakı hazırlaması bunu bağına sürmesi söylenir, kan kusan Julian’a çam kozalağı tohumunun balla karıştırılarak yenilmesinin tedavi edici olduğu açıklanır, kör bir asker olan Valerius’a ise gözleri için bal ve beyaz bir horozun kanından merhem yapması öğretilir. Bu adamların hepsi metne göre kurtulmuş ve tedavi olmuştur.²⁰⁶

Galen, Bergama’daki *asklepieion*da gerçekleşmiş bir tedaviyi şu şekilde aktarmıştır:

*“Thrace’nin içlerinden yabancı bir zengin adam geldi, çünkü bir düş onu Bergama’ya sevk etmişti. Sonra ona bir düş göründü, tanrı ona çare olarak her gün engerek yılanından üretilen ilacı içmesini ve bedenine yağ sürmesini buyurdu. Bu hastalık birkaç gün sonra cüzzama dönüştü ve sonradan, tanrının buyurduğu ilaçlarla iyileşti.”*²⁰⁷

Doğüstü görünen bu tanıklıklar yine de şifanın, düşlerin görsel imgeleriyle bildirilerek somutlaştığına kanıt oluşturmaktadır. Asklepios merkezleri, deneysel bilime karşı inancı kullanarak düşlerden aldığı şifa yöntemleriyle, insanların fiziksel, ruhsal ve zihinsel rahatsızlıklarıyla başa çıkmasına olanak sunmuştur. Tedavi edici bir *asklepyan* yöntemi olan düşler, antikçağdan günümüze kadar bir tartışma konusu olarak süregelmiştir.

2.6.2. Aristides ve Düşleri (*Hieroi Logo*)

MS 2. yüzyılda Batı Anadolu’da yaşamış bir hatip olan Aristides, ilk kez 142 yılında Mısır gezisi sırasında hastalanmış, ömrü boyunca bu hastalıklarla mücadele etmiştir. Galen’in, kişisel olarak tanıyıp tanımadığı bilinmeyen Aristides hakkında söyledikleri:

“Vücudu güçlü, ama ruhu zayıf, cansız ve işe yaramaz olan birçok insan tanıdım. Bunların hastalıkları, bir tür uykusuzluktan, inme ve zayıflık ve

²⁰⁴Philostratus, In Philostratus and Eunapius: *The Lives of the Sophists*, (Ed. Wilmer Cave Wright), Harvard University Press, Cambridge, 1968, 1.25.4=T.

²⁰⁵Zatülcenp; Göğüs hastalıklarından biri.

²⁰⁶Miller, s. 199.

²⁰⁷Miller, s. 186.

epilepsi türü bir hastalıktan kaynaklanıyordu. Ve ruhu güçlü ama vücudu zayıf olan çok az kişi gördüm. Bunlardan biri de Mysialı Aristides'ti. Ve bu adam en seçkin hatiplerdendi. Yaşamı boyunca eğitti ve söylevler verdi ama vücudu eriyip gitti.”²⁰⁸

145 yılı yazında Bergama'daki Asklepios tapınağına çağrıldığını hisseden Aristides, burada iki yıl boyunca not aldığı düşlerini yaklaşık yirmi yıl sonra Mysia'daki mülkünde düzenleme fırsatı bulmuştu. Aristides'in anlattığına göre düşlerini not etme fikri, düşünde Asklepios tarafından kendisine söylenmiş ve bunları ancak 160'lı yılların sonunda derleyerek kitap (*Hieroi Logo*) haline getirebilmişti.

Bu anılar Aristides'in hastalığının ve tedavi edici düşlerinin bir kayıdır. Aynı zamanda bu anılar, döneme ait ilk elden bilgiler içermesi nedeniyle önemli bir kaynak değerindedir. Aristides'e uygulanan tedaviler, sağlanan imkanlar, hem Bergama *asklepieion*unda kullanılan tıbbi yöntemlerin hem de dönemin hekimlerinin bilinmesine katkı sağlamaktadır.

Aristides, tanrı Asklepios'un herhangi bir zamanda ve yerde kendisine görüldüğünden kayıtlarında bahsetmektedir. Aristides tanrı ile iletişimini “*bizzat kendisinin geldiğini ve bana dokunduğunu hissediyorum; uykumun arasında onu görmek istiyorum ve görüntü kaybolacak diye sıkıntı duyuyorum; yarı uyur yarı uyanık, yarı gerçek yarı hayal onu hissediyorum ve saçlarım kafamın üzerinde dikiliyor*” sözleriyle anlatmaktadır.²⁰⁹

Aristides Asklepios'tan aldığı ilk işaretleri ise şöyle not etmiştir: “*Bana yalınayak yürümemi emretti. Düşümde sanki uyanıkmışım gibiydim. Düşümde aldığım emri yerine getirdiğimde, 'Yüce Asklepios! Emrin yerine getirilmiştir,' diye haykırdım.*”²¹⁰

Bu işaretin üzerinden bir yıldan fazla bir süre geçtikten sonra Aristides, Bergama *asklepieion*una gitmiş ve düş uykusuna yatmıştır. İlk gece tanrı, Aristides'e değil arkadaşı ve öğretmeni olan Zosimos'a görünmüştür. Tanrı, tapınağın ziyaretçilerinden konsül Salvios şeklindedir ve Aristides'in yazdıklarından bahsederek onları kutsal sözler olarak adlandırmıştır. Tedavisi için ise sıcak veya soğuk banyoda uygulayabileceği balsam, sabun, üzüm ve başka bazı maddelerin

²⁰⁸Bergama Kültür ve Sanat Vakfı, 2010, s.41.

²⁰⁹Akça, s. 86.

²¹⁰Kaçar, “Bir Tedavi Yöntemi Olarak Aelius Aristides'in Rüyalari”, Toplumsal Tarih 170, 2008, s. 74.

karışımını kullanmasını, kutsal kuyuda yıkanmasını, açık havada yağla bütün vücudunu ovalamasını önermiştir.²¹¹

Aristides bazen düşünde gördüğü sembolleri yorumlayarak kendisi tedavi sürecini planlamış, bazen ise tanrı tarafından düşünde tedavi önerilerini doğrudan almıştır. Bir düşünde boğazına bir kemik battığını ve kendisini kanatınca tamamen iyileştiğini görmesi üzerine ertesi gün kendisinden kan aldırıldığını anlatmaktadır.²¹² Başka bir düşünde tanrının kendisine tanrıça Athena şeklinde görüldüğünü ve Attika balı önerdiğini söylemektedir.²¹³

Aristides, uzun süren mide ağrısı için tanrının işaretlerini takip ederek uzunca bir süre banyo yapmadığını, banyo yapmaya kalktığı anda ise şikayetlerinin arttığını anlatmaktadır; bu süreçte düşünce giren bir yabancıdan yemek borusundan aşağıya ekşi ve tütsülenmiş birşeyler döktüğünden, bu düşündeki ekşinin susadığı halde bir şeyler içmemesi için bir işaret olduğundan, böylece ihtiyacı olsa bile banyo yapmaması gerektiği mesajının bildirildiğinden bahsetmektedir.²¹⁴

Aristides anılarında, tanrıdan gelenlerle ilgili ayrıntılı bilgi almak ve düşlerinin ne anlama geldiğini öğrenmek isteyenlerin, yazdıklarını iyi yorumlaması gerektiğini, bu şekilde tanrı ile yaptığı konuşmalarını kaydettiği yazılarında her türlü ilacı bulabileceklerini söylemektedir.

Aristides'in Kutsal Sözler'inden (*Hieroi Logo*) alıntılar:

“Asklepios kentin önünden geçen ırmağa gidip, ırmakta yıkanmamı buyurdu... Kış ortasıydı ve dondurucu bir poyraz esiyordu ve hava buz gibi soğuktu ve çakıl taşları öylesine buzla kaplanmıştı ki uçsuz bucaksız buz tabakası gibi görünüyordu ve su öyle bir havada nasıl olursa işte öyle soğuktu. İlahi işaret verildiğinde dostlar ve kimi tanıdık hekimler bize eşlik ettiler ve meraklılar hatta seyir için gelenler vardı... Irmağa vardığımızda herhangi birinin bizi yüreklendirmesine gerek yoktu. Fakat tanrının görüntüsünün sıcaklığıyla dolu olarak giysilerimi çıkarttım, birilerinin vücudumu ovmasına gerek duymaksızın kendimi ırmağın en derin yerine attım. Sonra yumuşak ve tavlı bir su birikintisindeymişim gibi vaktimi yüzerek ve su sıçratarak geçirdim. Sudan çıktığımda derim pembe renkteydi ve bedenimde bir hafiflik vardı. Orada bulunanlar ve yaklaşanlar arasında ünlü, Ulu Asklepios nidasını haykıran pek çok insan vardı.

Yatma vaktine kadar olan gündüz ve gece istirahati sırasında yıkanma sonrası konumumu korudum, bedenimin ne kurduğunu ne de nemi hissettim. Beden sıcaklığım ne arttı ne de azaldı, ne de insanın, insan hünerinden elde edeceği bir sıcaklığı, bütün bedenimde her zaman için aynı etkiyi oluşturan belirli bir vücut sıcaklığıydı. Zihinsel konumum da hemen

²¹¹Akça, s. 87.

²¹²Akça, s.89.

²¹³Akça, s.89.

²¹⁴Akça, s. 89.

hemen aynıydı. Çünkü ne geçmişte olduğu gibi belirgin bir haz vardı, ne de bunun insancıl bir sevinç olduğunu söyleyebilirdiniz fakat kesinlikle açıklanamaz bir mutluluk vardı... Sonuç olarak tamamen tanrıylaaydım.”²¹⁵

Başka bir tedavi örneği:

“(Doktor Satyros) konuşmamız ilerlediğinde ne kadar çok kan verdiğimi duymuş oldu, kanıma sahip çıkmamı ve vücuduma zarar vermememi öğütledi ve dedi ki, ‘ben sana çok basit ve hafif bir karışım vereceğim, onu hem karnına hem de hipokondriyak²¹⁶ bölgelerine süreceksin ve sana ne kadar da yarayacağını göreceksin.’ Bana bunları önerdi, ancak şafak vakti tanrı kan aldırmanı söyledi, ben de ister istemez buna uydum. Yine de hala Satyros’un öğüdünü reddetmiyorum, onu da uyguluyorum.”²¹⁷

Aristides tanrı tezahürü betimlemesini anlatmaktadır:

“Sanki ona dokunulan ve onun gelişiminin algılandığı ve uyku ile uyanıklık arasında olunulan ve aramak istenilen ve kısa bir süre sonra onun ayrılacak olmasından dolayı kederler içinde olunulan ve işitme gücünün tamamının kullanıldığı ve bir düste olduğu gibi, kısmen uyanık durumdaymış gibi bir şeylerin duyulduğu bir görüntüsü vardı. Saçlar dikleşirdi ve zevkin korkusu vardı ve insanın yüreğinin kibri kusursuzdu. Ve hangi insan bunları sözcüklerle anlatabilir? Biri bunu yapmaya girişecek olursa ne zor olduğunu anlar.”²¹⁸

Aristides, kusmasını hem hastalığının bir işareti hem de tedavisinin uygulaması olarak önemle belirttiği Kutsal Sözler bölümünde, Asklepios tapınağında olduğunu gördüğü bir düşünceyi aktarır:

“(Bu tapınakta) Bana ait bir heykeli inceledim. Bir an sanki tıpkı benmişim gibi algıladım ve yine Asklepios’un ulu ve adil heykeli gibi göründü. Sonra bunları düşümde ortaya çıkaran Zenon’a naklettim. Anlattıklarımın heykel bölümü oldukça saygın bir etki uyandırdı.”²¹⁹

Aristides, kendini ve tanrıyı birbirinin yerine geçebilen kişiler olarak görmüştür.

147 Ağustos’unda, tanrının heykeli biçiminde düşünce görüldüğü bir anıdan söz etmektedir:

“İlk olarak başları dışında her yanı ateşle parıldayan üç başlı gibi görünen Asklepios’un heykeli göründü. Sonra övgü ezgileri söylenirken biz inanç sahipleri ayaktaydık, ben her zaman en öndeydim. Bu anda temsil edildiği heykelin kılığındaki tanrı çıkmamızı işaret etti. Diğerleri çıkıyorlardı ve ben de dışarı çıkmak için döndüm ve tanrı eliyle kalmamı işaret etti. Ve ben diğerlerine

²¹⁵Aelius Aristides, The Sacred Tales, (Tr. Charles A. Behr), In P. Aelius Aristides, The Complete Works, Vol. 2:278-353, E. J. Brill, Leiden, 1981, 2:296. (çeviride P.C. Miller’in eserinden yararlanılmıştır.)

²¹⁶Hipokondriyak, ciddi bir hastalığa yakalanma konusunda endişe duyma durumu.

²¹⁷Gilgil, s. 280.

²¹⁸Aelius Aristides, 2:298. (çeviride P.C. Miller’in eserinden yararlanılmıştır.)

²¹⁹Miller, s. 330.

tercih edilmiş olmanın onuru ve mertebesiyle kıvançlı, tanrı anlamında 'Bir olan' diye bağırdım. Fakat o, 'O sensin' dedi."²²⁰

Başka bir tedavi örneği:

"148'de Ekim'den Ocak'a dek görünürde hiçbir neden yokken bir tümör belirdi, önceleri herkeste olabilecek bir şeydi, sonra inanılmaz ölçüde büyüdü ve kasığım gerildi, şişlikler oluştu ve korkunç ağrılar ortaya çıktı ve birkaç gün de ateş oldu. İşte o zaman doktorlar bir sürü şey söylediler, kimi ameliyat dedi, kimi ilaçlarla koterizasyon, bazıları ise bir enfeksiyonun ortaya çıkacağını ve kesinlikle öleceğimi söylediler. Ama Tanrı başka bir fikir verdi, bana dayanmamı ve şişliğe bakmamı söyledi. Açıkça görülüyordu ki, doktorları dinlemekle tanrıyı dinlemek arasında seçim hakkım yoktu. Ama şişlik daha da büyüdü ve korkunç oldu. Dostlarımla bazıları sabrımı şaşırıyorlardı, bazıları ise düşlerime göre davrandığım için beni eleştiriyorlardı. Hatta bazıları ne ameliyata ne de koterizasyona izin vermediğim için beni korkak olmakla suçluyorlardı. Fakat Tanrı yardımcım oldu ve bana karşılaşacağım zorluklara dayanmamı emretti. Sonunda Kurtarıcı bana ve sütbabama -Zosimus o zaman henüz sağdı- aynı gece aynı işareti gönderdi, tam ben tanrının bana söylediklerini ona iletmesi için birisini göndermiştim ki, o, tanrının kendisine neler söylediğini anlatmak için bana geldi. İçinde tuz bulunan, yalnız başka neler bulunduğunu hatırlamadığım, bir ilaç varmış. Bunu uyguladığımızda, şişliğin çoğu çabucak kayboldu. Ve gün doğduğunda dostlarımla geldiler, hem sevindiler, hem de gözlerine inanamadılar. İşte ondan sonra doktorlar seslerini kestiler, herşeyden önce tanrının kudretine hayranlıklarını belirttiler ve bunun tanrının gizemli şekilde iyileştirdiği büyük bir hastalık olduğunu söylediler."²²¹

Aristides, tanrıyla bağ kurabilmesine olanak sağlayan hastalığını ilahi bir fırsat olarak görmektedir:

"Hastalığının ilk yılı boyunca bedensel sıkıntılarımla nedeniyle retorik çalışmalarına ara verdim ve ümitsizliğe kapıldım. İlahi emir nedeniyle ve yakarışlarım için Bergama'da dinlenirken tanrıdan retoriği bırakmamam yolunda bir emir aldım. Bana, tiyatrodaki tapınak stoasına gitmemi söyledi. Ve ona doğaçlama söylevimin ilk meyvelerini sunmamı istedi. Ve öyle oldu. Hep aynı şeyi yaşamışımdır, sorunlarımla halledip yarışmaya hazır şekilde beklerken, birden zorlanırım ve nefesim daralır, fakat başta da söylediğim gibi artık daha rahatım ve nefesim daralmıyor, konuşmamı yaptıkça daha da güçlenip hafifliyorum. Ve zamanımızda Hellenlerin en büyük retorik uzmanı olan ünlü Pardalas'ın bana dediği gibi, ilahi bir şans sonucu hastalandım, bu sayede tanrı ile bağ kurabildim ve bu ilerlemeyi kaydettim."²²²

Aristides'in düşler aracılığıyla iletişim kurduğu Asklepios'un yönlendirmelerini, kendi hayatında uygulayarak olumlu sonuçlar elde etmesiyle, hastalığının ve tedavi edici düşlerinin bir kaydı olarak anılarını yazması, döneme ait ilk elden Asklepios kültünün tedavi süreçlerinin bilinmesini sağlamaktadır.

MS ilk iki yüzyıla bakıldığında, tanrının bizzat kendisinin uyguladığı tedavi tarzını bırakarak, genel olarak tedavi önerilerinde bulunan bir danışman gibi

²²⁰Miller, s.343.

²²¹Bergama Kültür ve Sanat Vakfı, 2010, s. 163, 164.

²²²Bergama Kültür ve Sanat Vakfı, 2010, s.40.

davrandığı görülmektedir. Aristides'in anlattıklarından, Asklepios'un tıbbi önerilerde bulunduğu, bunları yorumlama ve uygulama işini çoğunlukla tapınakta görevli din adamlarının yaptığı anlaşılmaktadır.

İlerleyen yüzyıllarda Asklepios ile insan meslektaşları arasındaki dengenin insanlar lehine değiştiği görülmektedir. Tanrı Asklepios hekimlik sanatının kurucusu ve koruyucusu olarak saygı görmeye devam etmiş ancak tedavi alanını hekimlere bırakmıştı. Geçmişte tanrının yaptığı mucizevi tedavilerinin yerini zaman içinde bilimsel tıbbı ait uygulamalar almış ve bu uygulamaları da tapındaki *asklepiadlar* devralmıştı. Artık tanrıdan beklenen, hekimlerin tedaviyi başaramadığı körlük, kellik, sağırlık, dilsizlik, felç gibi hastalıklarda, mucizevi yöntemlerini uygulaması olmuştu.²²³

---

²²³Akça, s. 92, 93.

SONUÇ

“Ruhsal bir hayal gücü vardır. Bu güç, hastalıkları oluşturabileceği gibi varolan rahatsızlıkları da ortadan kaldırabilir. Beden, ruhsal hayal gücünün emirlerine itaat etmek zorundadır.” İbn-i Sina

Antik medeniyetlerde neredeyse her toplumda ve kültürde olduğu gibi Hellenlerde de düşe belirli manalar yüklendiği, düşlerin ilahi bir mesaj olarak kabul edildiği, geleceğe dair ipucu sunan bir kehanet vasıtası olarak inanıldığı ve hastalığın tedavisinde şifa için kullanılmış olduğu görülmektedir. Mühim olan düşe yüklenen anlamdır. Asklepios kültüründe bir tedavi yöntemi olarak düş görme, ruhsal ve fiziksel iyileştirmeler için kullanılmıştır.

Tapınak tıbbı Hellenlerde sadece Asklepios kültü ile süregelmiştir. *Asklepieion*lardaki bu tapınak tıbbının işe yaramış olduğu ve başarılı sonuçların elde edildiği, şifa bulan kişilerin tapınaklara bıraktıkları sunu ve hediyelerle desteklenmektedir. Çeşitli madenlerden, bazen pişmiş toprak malzemeden yapılmış olan ve çoğu zaman iyileşmiş olan organın gösterildiği pek çok buluntu günümüze de ulaşmıştır.

Tapınak tıbbının ilk dönemlerine ait yazıtlardan, hastaların sadece tanrı Asklepios ile iletişim içinde oldukları ve onun mucizevi tedavileri ile iyileştikleri anlaşılmaktadır. Özellikle MÖ V. yüzyılda kurulan Epidauros *asklepieion*undan günümüze gelen yazıtlar bu konuda açık deliller sunmaktadır. Yazıtlara göre tanrı, hasta uyurken bizzat kendisi cerrahi müdahale uygulamıştır. Epidauros'a ait bilgilerde genel olarak yardımcılarından fazla bahsedilmemektedir. Din adamları ile tapınak görevlilerine sadece ritüeller sırasında ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır.

MS ilk iki yüzyıla bakıldığında ise Asklepios'un kendisinin uyguladığı tarzı terk ederek tedavi önerilerinde bulunan bir danışman konumuna geldiği görülmektedir. Artık uyku sırasında gerçekleştirilen mucizevi iyileşmelerin yerini, dönemin tedavi uygulamaları almıştır. Son dönemlerde tapınaklara başvuruların buna uygun olarak, uzun zaman konaklamayı gerektirebilen, dönemin yöntemleriyle tedavisi mümkün olan hastalıklar için olduğu görülmektedir. İlerleyen yüzyıllarda Asklepios ile insan meslektaşları arasındaki dengenin insanlar lehine değiştiği, tanrı Asklepios'un saygı görmeye devam ettiği ancak tedavi alanını hekimlere bıraktığı anlaşılmaktadır.

Muhtemelen, hastaya düşlerinde genellikle Asklepios'un kendisinin ziyareti şeklinde görünen imgeler, düşü görenin ilgisini hastalıktan uzaklaştırarak tedaviye

yönlendirmiş olmalıdır. Asklepios'un mucize tedavilerinin, sıklıkla sadece ona inananlara geldiği dikkate alınırsa gücün şüphenin karışmadığı bir inançta ve tekrar edilen telkinde olduğu görülecektir.

İnancın gücünü örneklendirebileceğim birçok kayıt bulunmaktadır. Birinin bilincine, geleceğine, bedenine yönelik yeniden yönlendirme için sürekli tekrarlanan telkin yöntemi, günümüz psikoterapi yöntemlerine bir örnektir. Tapınaklardaki uyku alanları, düş yorumlamaları, antik çağda bilinçaltı etkisinin, beyin-beden ilişkisinin aslında bilindiğini ve psikoterapi tedavi yöntemlerinin kullanıldığını göstermektedir.

İnancın etkisine en iyi örneklerden biri plasebodur. Günümüzde de tedavide birçok durumda kullanılabilen bu uygulamaya göre insanlar kullandıkları tedavi yöntemlerine inandıklarında, iyileşme gerçekleşmeye başlar. Bilinç ve bilinçaltı olumlu telkinlerle iyileşeceğine inandığında, bedende de iyileşme sağlanabildiği birçok kayıta incelenmiştir.

Antik çağlardan günümüze birçok öğreti, sorun yerine çözüme odaklanması gerektiğini, uygulamayla birlikte kelimelerin tesirli olduğunu, olumlu telkinlerle, düşüncelerle ve imgelemelerle kişinin tedaviye inancını tekerrür etmesiyle insan yaşamında iyileşmenin gerçek bir hal alacağını anlatmıştır.

Günümüzde sağlıklı yaşam için bedeni ve zihni rahatlatmak amacıyla uygulanan yöntemler, (güneşlenme, kaplıca tedavisi, çamur banyoları, bilinçaltı çalışmaları ve buna benzer alternatif tıp yöntemleri) tapınak tıbbında da görülmektedir. Bugünkü ilaç tedavisine benzer uygulamalar *asklepieion*larda kullanılmış, farmakolojinin temelini oluşturan bazı ot ve tohumlardan o dönemde yararlanılmıştır.

Asklepios adına yapılan tapınakların, bugünkü modern tıpla farklı yönü din adamları tarafından yönetilmesi ve tedavide inancın ağır basmasıdır. Günümüzde de iyileşmeye dair inancın olması hastalığın tedavisinde önemlidir.

Antik dünya, tam olarak gizemi çözülememiş kadim kaynaklardan gelen şifa yöntemleriyle hastalıkların üstesinden gelebilmeyi başarmıştır. Aynı zamanda birçok ilaç ve tedavi metodu keşfetmiş, uyguladığı bu çeşitli tedavi yöntemleriyle tıbbın gelişmesine yardımcı olmuştur.

Antik medeniyetlerin tıba bakış açıları incelendiğinde birbirine benzer süreçlerden geçtiği, benzer ve farklı inanışlarla, yöntemlerle hastalıkları anlamlandırmaya, iyileştirmeye çalıştığı görülmektedir.

Hellen uygarlığı, antik dünyanın daha akılcı bir tıp anlayışına geçmesine öncülük etmiş olması nedeniyle önemli bir değere sahiptir. Tanrı Asklepios tapınımı ile başlayan, düşler aracılığıyla gelen ilahi yönlendirmelerle hastalıkların tedavi edildiği tapınak tıbbı, din adamlarının tapınak içinde etkin olmaları ile birlikte kült ile bilimsel tıbbın birlikte uygulandığı bir süreç yaşamış, zaman içinde ise yerini bilimsel tıba bırakmıştır.

KAYNAKÇA

Antik Kaynaklar

- Aristides, A. The Sacred Tales, (Tr. Charles A. Behr), In P. Aelius Aristides, The Complete Works. Vol. 2:278-353, E. J. Brill, Leiden, 1981.
- Aristoteles. *De Divinatione Per Somnum*, The Works of Aristotle, (Translated into English Under The Editorship of W. D. Ross), Vol. III "Parva Naturalia" (by J.I. Beare and G.R.T. Ross), Clarendon Press, Oxford, 1931.
- Artemidorus. *Oneirocritica*, (Ed. Roger Pack), B. G. Teubner, Leipzig, 1963.
- Aurelius, M. *Meditations*, (Tr. A.S.L. Farquharson), Oxford, New York, V.8, 1990.
- Berakoth. (Tr. Maurice Simon), In The Babylonian Talmud, vol. 1., Soncino Press, London, 1948.
- Cicero. *De Divinatione*, 2 vols., (Ed. A. S. Pease), Arno Press, New York, 1979.
- Euripides. *Hecuba*, Text in Euripides I, (Ed. and Tr. Arthur S. Way) Cambridge University Press, Cambridge, 1966.
- Euripides. *Iphigenia in Turus*, Text in Euripides II, (Ed. and Tr. Arthur S. Way) Harvard University Press, Cambridge, 1965.
- Galen. *De usu Partium*, 2 vols., (Ed. G. Helmrich), B. G. Teubner, Leipzig, 1909.
- Herodotos. Herodot Tarihi, (Çev. Müntekim Ökmen), Remzi Kitabevi, İstanbul, 1991.
- Hesiodos. *Theogony*, (Tr. Norman O. Brown), Bobbs-Merrill Company, Indianapolis, 1953.
- Homeros. *İlyada*, (Çev. A. Erhat - A. Kadir), Can Yayınları, 24. Baskı, İstanbul, 2008.
- Homeros. *Odyseia*, (Çev. A. Erhat - A. Kadir), Can Yayınları, 21. Baskı, İstanbul, 2008.
- Lucian. *A True Story*, (Tr. Lionel Casson), In Selected Satires of Lucian, W. W. Norton, New York, 1962.
- Lucretius. Evrenin Yapısı (*De Rerum Natura*), (Çev. Turgut Uyar ve Tomris Uyar), Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1974.
- Ovidius. *Metamorphoses II*, (Çev. İ. Z. Eyuboğlu), Payel Yayınları, 1994.
- Pausanias. (Tr Peter Levi), Guide to Greece 2 vols., Penguin Books, New York, 1971.
- Philostratus. In Philostratus and Eunapius: *The Lives of the Sophists*, (Ed. Wilmer Cave Wright), Harvard University Press, Cambridge, 1968.

- Platon. *Timaios*, (Çev. Furkan Akderin), Say Yayınları, İstanbul, 2015.
- Plutarkhos. M. Paralel Yaşamlar (*Bioi Paralleloi*), Gracchus Kardeşler, (Çev. Sema Sandalcı), Belge Yayınları, 2001.
- Plutarkhos. M. Paralel Yaşamlar (*Bioi Paralleloi*), İskender – Caesar, (Çev. Furkan Akderin), Alfa Yayınları, 2007.
- Strabon. *Geographica*, (Çev. A. Pekman), İstanbul, 1987.
- Suetonius. On İki Caesar'ın Yaşamı (*De vita Caesarum*), (Çev. Fafo Telatar-Gül Özaktürk), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2008.
- Vergilius. *Aeneas*, (Çev. Oktay Akşit), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1965.

Tetkik ve Telif Eserler

- Akça, T. Bergama *Asklepieionu*'nun Tıbbi Bakış Açısı ile Değerlendirilmesi. Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi, 2013.
- Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, “rüya”, Ana Yayıncılık, XVIII, İstanbul, 2004.
- Arıhan, S. K. Antik Dönemde Tıp ve Bitkisel Tedavi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Atabek, Emine M. ve Görkey, Şefik. Başlangıcından Rönesansa Kadar Tıp Tarihi, İstanbul, İ. Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, 1998.
- Bakır, Abdulhalik. “Eskiçağda Sağlık Kurumları, Tabipler ve Eserleri”, Cappadocia Journal Of History And Social Sciences, Vol.10, April 2018, s. 1-35.
- Basalak M. Aulus Cornelius Celsus ve *De Medicina* Eserinde İdeal Hekimin Nitelikleri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2001.
- Bayat, Ali Haydar. Tıp Tarihi, Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği Yayınları, 2010.
- Bayatlı, O. Bergama Tarihinde Asklepion, Anıl Matbaası, İstanbul, 1954.
- Baytop, T. Türkiye’de Bitkilerle Tedavi, Nobel Tıp Kitapevleri, İstanbul, 1999.
- Behr, C. A. Aelius Aristides And The Sacred Tales, A. M. Hakkert, Amsterdam, 1968.
- Bergama Kültür ve Sanat Vakfı. Bergamalı Lokman Hekim Galenos, Bergama Belleten 18, 2010.
- Bergama Kültür ve Sanat Vakfı. Bergama Müzesi, Bergama Belleten 15, 2006.

- Bergama Kültür ve Sanat Vakfı. Bergama Hükümdarlık Kültü, Bergama Belleten 14, Eylül 2005.
- Bryce, T. Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum, (ev. M. Günay), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003.
- Bulfinch, T. Bulfinch Mitolojileri, (ev. Aysun Babacan, Bora Kamez, Berk zcangiller), Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2010.
- Cayce, E. Rüyaların Dili, (ev. Acar Doğangün), Arıtan Yayınevi, İstanbul, 1998.
- Cevizci, A. Felsefe Sözlüğü, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2002.
- apar, . "Roma Tarihinde Magna Mater (Kybele) Tapınımı", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 29/1-4, 1978, s. 167-189.
- etin, . "Jung Psikolojisinde Rüya", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 19, Sayı 2, 2010, s. 249-269.
- ığ, M. I. Gilgameş, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2000.
- onka, Sevil. "Kadın Kâhinler Sibyller", 2017, <https://sevilconka.com/>, (26.11.2018).
- Çoruh, H. Ş. Rüya Dünyamız, Kitapçılık Ticaret Limitet Şirketi Yayınları, İstanbul, 1968.
- Demirhan, Ayşegül. Kısa Tıp Tarihi, Bursa Üniversitesi Yayınları, Bursa, 1982.
- Dönmez, H. "Eskiçağ İnsanının Dş Anlayışı", İdol Arkeoloji ve Arkeologlar Derneği Dergisi 9, 2001, s. 41-44.
- Erhat, Azra. Mitoloji Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2006.
- Florioti, H. D. ve Eser, E. "Kutsal Kitaplar ve Mitolojik Kaynaklar Işığında Eski Yakındoğu'da Rüya Olgusu ve Algısı zerine", International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic 8/2, 2013, ss. 73-87.
- Fordham, F. Jung Psikolojisinin Anahatları, (ev. Aslan Yalçiner), Say Yayınları, İstanbul, 1983.
- Freeman, C. Mısır, Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları, (ev. Suat Kemal Angı), Ankara, 2003.
- Fromm, E. Rüyalar, Masallar ve Mitoslar, (ev. Aydın Arıtan ve Kaan kten), Arıtan Yayınları, İstanbul, 1990.
- Freud, S. Düşlerin Yorumu I, (ev. Emre Kapkın), Payel Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1996.
- Gilgil, Erdal. "Asklepieion'dan Nosokomeion'a Antikçağ'da Tedavi Kurumlarının Gelişimi", T Klin Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi, 10:279-284, 2002, s. 279-284.

- Gökçe, A. N. Pergamon *Asklepieion*'u ve Tıp Tarihi Açısından Önemi, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1989.
- Görkey, Ş. "Asklepios Kültü ve Anadolu'dan Bazı Örnekler", III. Türk Tıp Tarihi Kongresi (20-23 Eylül 1993) Bildirileri, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999.
- Güntöre, Sibel. Tıp ve Felsefe, İstanbul, Nobel Tıp Kitabevleri, 2005.
- Hancı, İ. H. "Yılan Hikayesi", Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi, Cilt 14, Sayı 8, 2005, s. 6-9.
- Harman, F. "Yahudilikte Peygamberlik ve Peygamberler", İslam Tetkikleri Dergisi, 1995, IX/156.
- Jackson, Ralph. Roma İmparatorluğu'nda Doktorlar ve Hastalıklar, (Çev. Şenol Mumcu), Homer Kitabevi, İstanbul, 1999.
- Jung, C. G. Modern Man in Search of Soul, Horcourt Brace and World, New York, 1933.
- Kaçar, T. "Bir Tedavi Yöntemi Olarak Aelius Aristides'in Rüyalari", Toplumsal Tarih 170, 2008, ss. 72-76.
- Kayapınar, R. "Propaganda ve İnanç: De Vita Duodecim Caesarum", Tad 34/57, 2015, ss. 65-88.
- Kuşkonmaz, Ş. M. "Bergama'da İki Bin Yıllık Bir Hastane ve Bir Hekim: Asklepiyon ve Galen", Konuralp Tıp Dergisi 8/2, 2016, s. 147-150.
- Kuzubaş, Muhammet. "İlkellere Ait Anlatılarda Rüya Motifi", Turkish Studies 2/1, 2007, s. 305-316.
- Lewis, P. Tıp Tarihi (Çeviren: Güdücü N), Khalkedon Yayınları, İstanbul, 1998.
- Li Donnici, L.R. Tale and Dream: The Text and Compositional History of The Corpus of Epidaurian Miracle Cures, Ph.D. dissertation: University of Pennsylvania, 1989.
- Lyons, Albert S. ve Petrucelli, R. Joseph. Çağlar Boyu Tıp, (Çev. Nilgün Güdücü), Roche Yayınları, 1999.
- Miller, P. C. Geç Antikçağda Düş Görme, (Çev. Medet Yolal), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2015.
- Moorcroft, W. H. Understanding Sleep and Dreaming, Springer Science Business Media, U.S.A. 2005.
- Ötker, Ö. G. Sümerlilerin Dini İnanç ve Adetleri, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

- Pataci, B. “Tanrılaştırma ve Şeytanlaştırma Arasında Mitolojik Bir Figür Olarak Asklepios”, Milet ve Nihal, vol. 13, 2017, s. 154-182.
- Reyhan, Esmâ. “Eski Anadolu Kültüründe Büyü ve Büyücülük”, Gazi Akademik Bakış Dergisi, Cilt 2, Sayı 3, 2008, s. 226-241.
- Rosenberg, Dona. Dünya Mitolojisi/Büyük Destan ve Söylenceler Antolojisi, (Çev. K. Akten, E. Cengiz, A. U. Cüce, K. Emiroğlu, T. Kenanoğlu, T. Kocayığit, E. Kuzhan, B. Odabaşı), İmge Kitabevi, 3. Baskı, 2003.
- Sarı, Nil. “İlk Çağ’da Tıp”, Tıp Tarihi ve Tıp Etiği Ders Kitabı, İ. Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2007.
- Serdaroğlu, Ümit. Eskiçağ’da Tıp, Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2002.
- Stevens, A. Jung, (Çev. Ayda Çayır), Kaknüs Yayınları, İstanbul, 1999.
- Taşdelen, E. Yahudilikte Nübüvvet, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2010.
- Telesco, P. Düşlerin Dili, (Çev. Feyza Karagöz), E Yayınları, İstanbul, 1999.
- Uzel, İ. “Anadolu Antik Şehir Sikkelerinde Asklepios Kültü”, XII. Arkeometri Sonuçları Toplantısı, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1997, s. 115-128.
- Walton, A. The Cult of Asclepios, The Atheneum Press, Boston, 1984.
- Yaraş, A. “Antik Sağlık Merkezi Alliano ve Son Durumu”, Aktüel Arkeoloji 2, 2007, s. 95-105.
- Yaraş, A. “Antik Sağlık Merkezi Alliano ve Hastanesi”, Uluslararası Bergama Sempozyumu 7-9 Nisan 2011, Bergama Belediyesi Yayınları, Cilt I, Aralık 2011, s. 372-387.
- Yiğitoğlu, M. “Antik Yakın Doğu Mitlerinde Tanrı”, Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi 1/1, 2012, ss. 119-126.

Resim 1: Apollon ve Artemis

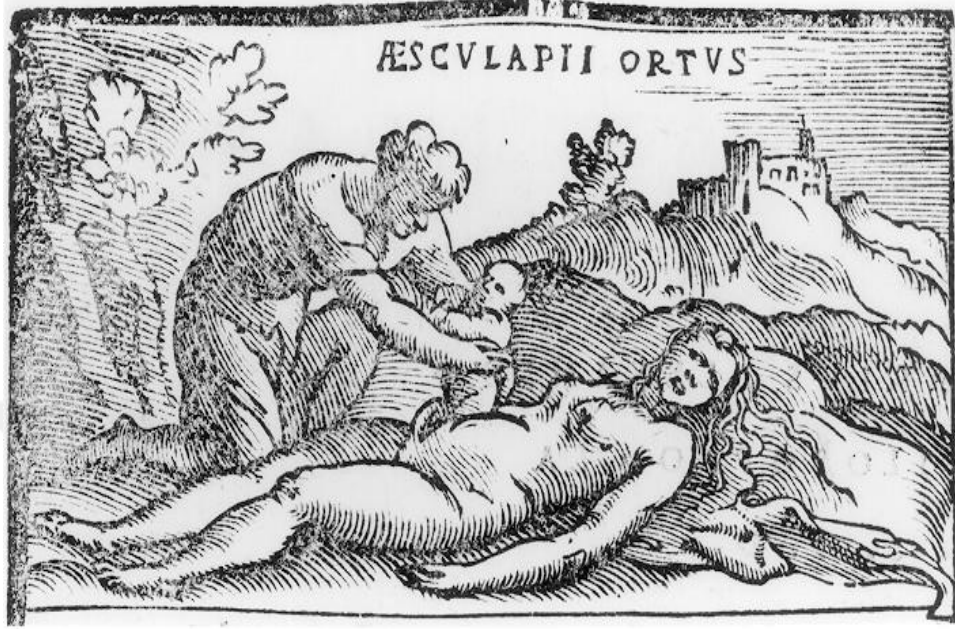

224

(Louvre Müzesi, Paris)

²²⁴<https://commons.wikimedia.org/>, (28.03.2019).

Resim 2: Apollon Tarafından Asklepios'un Koronis'in Karnından Çıkarılışı

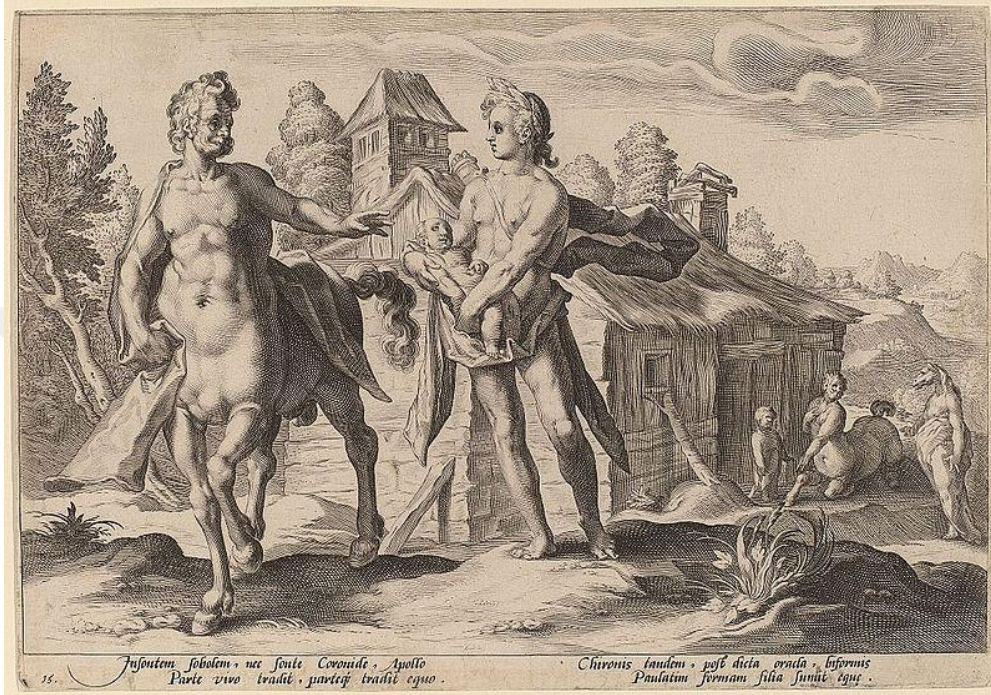

225

(Alessandro Beneditti, De Re Medica, 1549)

²²⁵<https://www.researchgate.net/>, (30.03.2019).

Resim 3: Apollon Tarafından Asklepios'un Khiron'a Teslim Edilmesi

226

(Hendrik Goltzius, 1558-1617)

²²⁶<https://en.wikipedia.org/>, (3.04.2019).

Resim 4: Asklepios'a Sunu

(Ulusal Arkeoloji Müzesi, Atina)

²²⁷<https://national-archaeological-museum.tumblr.com/>, (16.12.2018).

Resim 5: Asklepios'a Sunu

(Ulusal Arkeoloji Müzesi, Atina)

Resim 6: Asklepios'a Sunu

(Ulusal Arkeoloji Müzesi, Atina)

²²⁸<https://national-archaeological-museum.tumblr.com/>, (16.12.2018).

²²⁹<https://national-archaeological-museum.tumblr.com/>, (16.12.2018).

Resim 7: Asklepios'a Sunu

²³⁰

---

²³⁰<https://national-archaeological-museum.tumblr.com/>, (16.12.2018).

Resim 8: Asklepios'a Sunu

(Ulusal Arkeoloji Müzesi, Atina)

²³¹<https://national-archaeological-museum.tumblr.com/>, (16.12.2018).

Resim 9: Asklepios'a Sunu

232

---

²³²<https://national-archaeological-museum.tumblr.com/>, (16.12.2018).

Resim 10: Asklepios'a Sunu

233

(Ulusal Arkeoloji Müzesi, Atina)

²³³<https://national-archaeological-museum.tumblr.com/>, (16.12.2018).

Resim 11: Asklepios'a Sunu

234

²³⁴Bergama'daki Asklepios Kutsal Alanında bulunan, kulak rahatsızlığından dolayı burada tedavi olan "Phabia Sekounda" adlı birinin Asklepios'a sunduğu bir hediyedir. Kulağın altında "Phabia Sekounda kurtarıcı Asklepios'a adadı" yazısı bulunmaktadır; Bergama Kültür ve Sanat Vakfı, Bergama Müzesi, Bergama Belleten 15, 2006, s. 121.

Resim 12: Yılanlı Sütun

235

(Bergama Asklepieionu)

²³⁵<http://www.bergama.bel.tr/>, (5.01.2019).

Resim 13: Asklepios ve Telesphoros

(Louvre Müzesi, Paris)

²³⁶<https://commons.wikimedia.org/>, (28.03.2019).

Resim 14: Hygieia

²³⁷

(Gustav Klimt, Medicine, 1900-1907)

---

²³⁷<https://en.wikipedia.org/>, (30.03.2019).

Resim 15: Galen, Avicenna ve Hippokrates

238

²³⁸<https://www.researchgate.net/>, (3.04.2019).